

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Filosofická fakulta

Katedra politologie

NÁRODNĚOSVOBOZENECKÝ BOJ ZAMBIE, BOTSWANY A KENI

Diplomová práce

Autor: Bc. Zdeněk Stránský

Studijní program: N6701

Studijní obor: Politologie – africká studia

Forma studia: kombinovaná

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

V Hradci Králové 2023

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Zdeněk Stránský

Studium: F17NK0009

Studijní program: N6701 Politologie

Studijní obor: Politologie - africká studia

Název diplomové práce: **Národněosvobozenecký boj Zambie, Botswany a Keni**

Název diplomové práce AJ: National liberation struggle of Zambia, Botswana and Kenya

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Výzkumné otázky 1. Politické nástroje NOH v boji za nezávislost. 2. Vliv koloniální vlády na proces získání politické nezávislosti (ekonomické a politické zájmy britské vlády, britská politika v předvečer vyhlášení politické nezávislosti) 3. Vliv struktury společnosti na proces získání politické nezávislosti (počet bělošského obyvatelstva, etnické rozdělení černošského obyvatelstva, vlivné sociální skupiny) Hypotézy 1. Větší komunita bílých obyvatel zvyšuje pravděpodobnost násilí v boji o nezávislost 2. Čím větší etnická rozmanitost, tím více můžeme sledovat rozmanitost koncepcí NO organizací 3. Násilí nezvýšilo úspěšnost NOB.

Gibson, R. African Liberation Movements.. London, 1972 Wallerstein, I. Africa: The Politics of Unity.. London, 1962. Hodgkin, T. African Political Parties, Harmondsworth, 1961 Benson, M. Struggle for a birthright, Harmondsworth, 1966

Zadávací pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 13.11.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a všechny citace a prameny řádně vyznačil v textu. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu literatury.

V Pardubicích dne 9. 12. 2023

Poděkování

Za vedení práce, odborné rady, podnětné návrhy a připomínky k diplomové práci děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi, CSc. V neposlední řadě chci poděkovat mé ženě Evě za velkou podporu a lásku, bez níž by tato práce nemohla být dokončena.

Anotace

Stránský, Zdeněk. Národněosvobozenecký boj Zambie, Botswany a Keni. Hradec Králové: Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2023, 78 stran. Diplomová práce.

Práce pojednává o průběhu boje za národní osvobození v Zambii, Botswaně a Keni. Jejím cílem je analyzovat jaké prostředky při něm byly používány a díky tomu vyhodnotit, v jaké míře hrálo roli násilí v úspěšnosti získání národní nezávislosti ve zkoumaných zemích. Zároveň přitom budeme zjišťovat, zda a jaký vztah používání násilí mělo k přítomnosti bílé menšiny.

Strukturou je práce rozdělena do třech hlavních částí, z nichž první se zabývá v obecné rovině historií a koncepty stojícími za národně osvobozeneckým bojem a jakých forem mohl nabývat. V druhé části zkoumá jejich konkrétní demografickou situaci a proces boje. Poslední část se věnuje porovnání mezi jednotlivými zeměmi navzájem a hledá mezi těmito prvky korelace a kauzality.

Klíčová slova: sebeurčení, boj za národní osvobození, bílá menšina, Zambie, Botswana, Keňa

Annotation

Stránský, Zdeněk. Struggle for National Liberation of Zambia, Botswana and Kenya. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 78 pp. Diploma Thesis.

The goal of the thesis is to analyse how the national liberation struggles in Zambia, Botswana and Kenya played out and what means its actors had been using as well as to evaluate the importance the violence had in the success of ultimately reaching the national independence and whether and how it was affected by the presence of white minority in the countries at question.

The thesis' structure is divided into three main parts. The first one provides the general history and concepts behind the national liberation struggle while simultaneously informing us about the means used for achieving it. The second part examines specific demographic situation and the process of struggle in the researched countries. The final part brings comparison of the processes in the countries and tries to find correlations and causalities between concerned elements.

Key words: self-determination, struggle for national liberation, white minority, Zambia, Botswana, Kenya

Obsah

Prohlášení	2
Poděkování	3
Annotation	5
Úvod	7
1. Teoretický koncept boje za získání politické nezávislosti.....	11
1.1. Kolonialismus	11
1.1.1. Britská říše a její koloniální politika	13
1.2. Dekolonizace	14
1.3. Boj za národní osvobození	17
1.3.1. Národ	18
1.3.2. Předpoklady vzniku boje za národní osvobození	21
1.3.3. Prostředky národně osvobozenického boje.....	24
1.3.4. Organizace bojující za národní osvobození a jejich politické nástroje	26
1.4. Shrnutí	31
2. Přehled historického koloniálního vývoje Zambie, Botswany a Keni	33
2.1. Zambie	33
2.2. Botswana	38
2.3. Keňa.....	42
3. Komparativní empiricko-analytická studie boje za národní osvobození v Zambii, Botswaně a Keni.....	45
3.1. Použité prostředky a průběh národněosvobozenického boje	45
3.2. Složení obyvatelstva	63
3.3. Východiska rozdílů a společných rysů rasového rozložení a průběhu národněosvobozenického boje v Zambii, Botswaně a Keni	68
Závěr.....	71
Seznam použitých zdrojů	74
Literatura	74
Prameny.....	76

Úvod

Tématem této diplomové práce je boj o národní osvobození či by se v širším pojetí dalo též říci boj o vlastní stát, samostatnou správu a vůbec řízení vlastních věcí. Důvod pro výběr zkoumání tohoto tématu není náhodný. Jednak jde o otázku mající přesah do řady humanitních oborů a jednak má až do dnešní doby svou relevanci, protože na světě stále existují území obývané lidmi, kteří o tyto výdobytky usilují. Zatímco my je nyní, na rozdíl od našich předků, považujeme za samozřejmé. Toto téma se týká samotného zdroje politické moci, hledí na úplný počátek samostatného státu. Dotýká se otázek legitimacy i legality, na které musí každý stát smysluplně odpovědět, chce-li existovat jako suverén. Zahrnuje i jistý náhled na celkový vznik rámce pro vnitrostátní politiku, která nejčastěji bývá objektem zkoumání politických věd.

U mnoha států leží období boje o nezávislost daleko v historii, u jiných jako např. Československa v ne až tak vzdálené minulosti a z mnoha důvodů v okolnostech netoliko odlišných od afrických společností. I když se téma této diplomové práce dotýká svým způsobem všech státních útvarů, tak se zde soustředíme jen na jejich malou množinu, jejíž prvky mají mnoho společných rysů a umožňují nám prozkoumat jeden důležitý aspekt. Tím aspektem je vliv rasy na proces získání nezávislosti. Cílem této práce není posuzovat správnost, legitimitu ani legalitu tohoto boje či jeho výsledku. Bere ho jako fakt a naší snahou je prozkoumat část procesů, které ho provázely v několika konkrétních afrických případech: Zambie, Botswany a Keni.

Přestože tyto tři země ve své starší historii mají jen poměrně málo společného, tak v koloniálním období sdílí mnohé zkušenosti. Všechny tři byly ovládnuty britskou říší, ve všech třech se usídlovali běloši, všechny tři dosáhly samostatnosti v průběhu 60. let 20. století, mají obdobnou koloniální minulost a byly ovlivňovány jednou metropolitní kulturou. Jde o jejich společné dědictví kolonialismu a odkazu, který jim z této éry zanechala britská říše. Zároveň ale každá z těchto zemí má vlastní jedinečné rysy a vyvíjela se i v tomto období unikátně. Právě kombinace společných rysů a rozdílů nám umožní izolovat jevy, které jsou pro tuto práci podstatné, nacházet souvztažnosti a následně mezi jejich vztahy hledat příčinnou souvislost.

K důkladnému prozkoumání jedinečnosti tohoto dějinného okamžiku nejlépe pomůžou postupy kvalitativní studie, jelikož obsahuje nejlepší sadu nástrojů pro posouzení konfliktů a zároveň nám umožní ho správně ukotvit v jeho časových, sociálních, místních a dalších souvislostech, které by v případě použití jiných metod nemohly být vzaty v potaz ve své úplnosti. Na druhou stranu mají zvolené vědecké metody i své nevýhody. Primárně je ze samé jejich podstaty složitější je ověřit, protože nepracují se zobecněními ani s jasně strukturovanými snadno kvantifikovatelnými daty, ale přistupují k otázkám individuálně. Zase tím umožňují kreativnější přístup k řešení problémů. Z popsanych důvodů jim proto v této práci dáváme přednost. Výhody, které poskytují pro naše účely, dalece přesahují jejich slabiny. Obecně řečeno je tato práce kvalitativním výzkumem, který používá metodu komparativní analýzy postavenou na empirických datech. Cílem je porovnávat a zkoumat relevantní jevy v různých kontextech. Zaměřujeme se na shromáždění konkrétních dat a jejich systematické porovnávání. Analytický rámec umožňuje interpretaci výsledků a odhalení vzorců pomocí indukční logiky, což poskytuje hlubší porozumění sledovaným jevům. Touto metodologií se snažíme nalézt odpověď na výzkumnou otázku:

Jaký vliv má počet bělošského obyvatelstva a jeho poměr vůči černošskému obyvatelstvu na proces získání politické nezávislosti?

Při hledání odpovědi pracujeme s následujícími hypotézami:

- *Větší komunita bílých obyvatel zvyšuje pravděpodobnost násilí v boji o nezávislost*
- *Násilí nezvýšilo úspěšnost národněosvobozenického boje*

V první části práce prozkoumáme odpor ke kolonialismu a boj o národní osvobození z teoretičtějšího hlediska. Definujeme ústřední pojem této práce – boj o národní osvobození – a seznámíme se s dalšími relevantními termíny, bez nichž se nelze tématu hlouběji věnovat. Projdeme si, jaké možnosti politických i jiných aktivit společnosti usilující o samostatnost měly a jakých forem tyto aktivity nabývaly. Budeme používané nástroje analyzovat a porovnáme rozdíly v jejich aplikaci, jak v čase, tak prostoru. Charakterizujeme je a popíšeme, jakými různými způsoby lidé žijící pod koloniálním jhem usilovali o zlepšení svého údělu a ultimátně nakonec o úplné národní osvobození.

Jak už bylo zmíněno i výše, zkoumané země mají řadu společných vlastností a částečně též sdílí historické pozadí. Proto se v prvních částech diplomové práce budeme zabývat také právě jejich sdíleným historickým pozadím, přiblížíme si období kolonialismu a obecně charakterizujeme společnou minulost a podobné dědictví z dob britské říše. Toto historické pozadí doplníme informacemi o idejích, na nichž úsilí a boje o nezávislost v Africe stály. Stručně si představíme kromě těchto nosných myšlenek i hlavní názorové proudy, které hrály roli v jejich pozadí. Nahlédneme africký národněosvobozenecký boj v celosvětovém politickém a historickém kontextu, jakožto i zařadíme zkoumané jevy do širšího globálního dekolonizačního procesu.

V druhé části práce se seznámíme detailněji s jednotlivými zeměmi. Hluběji poznáme jejich jedinečnou historii a zvláštní důraz přitom logicky budeme klást na stýkání a potýkání se s koloniální realitou, odporu k ní i boji proti ní. Tento historický přehled nám poslouží, abychom následně ve třetí části mohli pokračovat probádáním období po druhé světové válce v jednotlivých zemích, na něž se tato práce zaměřuje, tedy v Zambii, Botswaně a Keni. Tato éra je klíčová, v ní došlo ve všech těchto zemích k vyvrcholení antikoloniálních snah získáním nezávislosti. Poznáme, a v rámci hlubšího rozboru všechny informace doplníme o zasazení do kontextu konkrétních koloniálních politik a reakcí, které v místních vyvolávaly. Probádáme vývoj tohoto úsilí, u čehož využijeme charakteristiku nástrojů národněosvobozeneckého boje za účelem lepšího pochopení motivace místních lidí. Neopomineme načrtnout demografickou situaci všech tří zemí v relevantních obdobích. Prozkoumáme rasovou strukturu těchto společností, abychom mohli vyhodnotit, jak rozdíly mezi nimi ovlivňovaly boj o národní osvobození. Popíšeme alespoň v hrubých obrysech ekonomickou situaci jednotlivých vrstev obyvatelstva s ohledem na jeho etnické složení a jaký byl mezi těmito dvěma proměnnými vztah, potažmo jaký vliv měly tyto proměnné na postoje, které k sobě jednotlivé části obyvatelstva chovaly.

Tyto informace propojíme s informacemi o používaných nástrojích národněosvobozeneckého boje a uvedeme je do souvislosti s našimi poznatky o demografii jednotlivých společností, jež jsou některými svými charakteristikami v Africe poměrně unikátní. Na základě výše uvedeného předpokládáme, že se objeví zřejmé souvislosti mezi používanými nástroji a demografickým obrazem v

jednotlivých zemích, začneme porovnávat rozdíly v užívání těchto nástrojů a pokusíme se prokázat, že v pozadí vystoupivších korelací existuje kauzalita. Nakonec ze všech shromážděných informací a údajů vyvodíme naše finální závěry, v nichž se pokusíme doložit, zda se naše počáteční hypotézy potvrdily, či nikoliv. Vynasnažíme se vytvořit pohled vlastní, i když bude nevyhnutelně ovlivněn pohledy obsaženými v pracích autorů, kteří se dotčenými tématy zabývali dříve. Cílem je vybudovat takovou argumentaci, která nám umožní se fundovaně vyjádřit k pravdivosti hypotéz a sesbírat důkazy, abychom se pokusili sestavit odpověď na výzkumnou otázku o užití násilí a míru účinnosti jeho použití v rámci politiky národněosvobozeneckých organizací.

K dispozici je rozsáhlá literatura zaměřující se na šíření nacionalismu a na boj o nezávislost napříč státy. Neodmyslitelně je téma součástí historických monografií, které zkoumají jednotlivá teritoria. Stejně tak se mnoho autorů věnuje postavám sehrávajícím klíčové role v zápasech o sebeurčení. Podobně lze relevantní informace ke zkoumaným otázkám nacházet v právnických, politologických a jiných textech humanitních oborů, které se věnují otázkám formování států a jeho institucí. Důležitými zdroji jsou pak texty, které se přímo zabývají organizacemi usilujícími o národní osvobození. Málo se v nich však věnuje prostoru klasifikaci prostředků a aktivit, které tyto skupiny ve svém snažení aplikují. V tomto spatřujeme jeden z klíčových poznatků studia tohoto tématu.

Zdroje uvedené v diplomové práci jsou převážně čerpány z odborné literatury zaměřené na historii a politiku regionu, národněosvobozeneckých organizací a bývalé koloniální mocnosti. Čerpáno je rovněž z pramenů ve formě původních myšlenek afrických vůdců národněosvobozeneckého boje a z dostupných pramenů o demografických datech zkoumaných zemí. Rovněž v práci používáme řadu internetových zdrojů a odborných článků. Kvůli široké oblasti tohoto tématu existuje mnoho odborných materiálů, a to vzhledem k vybranému tématu a oblasti logicky především z anglosaského prostředí.

1. Teoretický koncept boje za získání politické nezávislosti

V této kapitole poskytneme základní rámcové poznání o myšlenkových konceptech, na které přímo navazuje národněosvobozenecký boj ve zkoumaných zemích. Vzhledem k omezenému rozsahu, ale i účelu, který má tato kapitola se bude jednat jen o stručné seznámení, jež je ale pro pochopení probíraných otázek naprosto nezbytné. Vynecháme z toho důvodu konkrétní historii a věnujeme se jen obdobím, které ač mají v každé zemi jednoznačně individuální rysy jsou do podstatné míry pro všechny tři zkoumané země společné. Jedná se o jejich společné dědictví kolonialismu a odkazu, který jim z této éry zanechala britská říše.

1.1. Kolonialismus

Pro účely této práce zúžíme význam pojmu kolonialismus a aplikujeme ho pouze ve spojitosti se západoevropskými zeměmi od 14. století n.l. dále. A to i přesto, že jeho význam by šlo chápat širěji a mohl by zahrnovat i mimoevropské země a rozdílná historická období. Sám pojem kolonie pochází z latiny a byly jím označovány nové, dceřiné osady, které zakládali obyvatelé mateřských antických měst na pobřeží Středoziemního moře. Už jen etymologický původ slova nám ukazuje jeho značný přesah mimo námi ohraničenou oblast a období. Důvodem našeho pojmového vymezení je oblast zájmu této práce. Zabývat se totiž budeme primárně několika africkými zeměmi, které byly ovlivňovány v pro tuto práci relevantním období právě Evropany.

Kolonialismus je politika rozšiřování či udržování nadvlády nad jinými lidmi nebo územími než vlastními, všeobecně za profitu z kolonizované země nebo pevniny. Někteří to považují za pozitivní vývoj směrem k modernizaci, zatímco jiní učenci toto odsuzují jakožto eurocentrickou racionalizaci, poněvadž modernizace sama je evropský koncept. Kolonialismus je ponejvíce považován za vztah, kdy místní většině dominuje zahraniční menšina s cílem dosáhnout svých zájmů. (Loomba, 2015, str. 20-21) Takovým zájmem pro Evropany v 19. století byla potřeba většího množství produktů s původem v tropických oblastech jako zlato, bavlna či slonovina apod. než kdy dříve v historii. A to v množství větším, než tradiční společnosti těchto oblastí byly schopny vyprodukovat. Pro zajištění těchto potřeb pro Evropany bylo pak nutné i dosáhnout lepší organizace práce, budování

infrastruktury (železnice) a samotné ovládnutí ze strany Evropanů za účelem zajištění bezpečnosti investovaného kapitálu. (Roberts, 1976, str. 149-150)

Období kolonialismu, jak ho zde definujeme, má svůj počátek v objevných plavbách, které Evropané začali podnikat koncem středověku a jejichž prvotním účelem byla snaha o objevení námořní cesty do Indie jakožto náhrady za v té době Turky ovládanou Hedvábnou stezku. Tato pozemní trasa, která se pro obchod s exotickým zbožím jako jsou vzácná koření a hedvábí používala, byla už po staletí ovládána muslimy, kteří díky po ní plynoucímu obchodu profitovali nejvíce. Evropané je chtěli obejít a zajistit si tyto zisky pro sebe. Ovládnout pozemní trasu však nebylo možné, a tak se vydali hledat jinou cestu na moře.

Prvními, kdo toto podnikli, byli Portugalci. Nicméně postupně je následovali na objevné plavby průzkumníci z dalších evropských zemí: Španělska, Anglie, Francie, Holandska, a nehledali už jen cestu do Indie, ale bohatství ve všech formách a kdekoliv se naskytlo. Tímto procesem a v této době byly položeny základy převahy Evropy nad zbytkem světa. Převaha, která později v průběhu průmyslové revoluce i po ní vedla k dominanci až téměř úplnému ovládnutí jeho převážné části evropskými mocnostmi, ke kterým se kromě výše vyjmenovaných přidaly ještě další, jako např. Belgie, a hlavně pak Itálie s Německem. Evropská dominance nepůsobila homogenně a ovlivňovala různé části světa v různé míře v rozličné době a skončila až hluboko ve 20. století. Někteří by s tímto nesouhlasili a byli by schopni účinně argumentovat, že vlastně přetrvává v nekoloniální podobě dodnes. Každopádně není sporu, že období kolonialismu trvalo několik století a má tak značnou vnitřní různorodost, ke které se přidávají další rozdílnosti způsobené konkrétními projevy a akcemi kolonialismu v každé zemi.

V Africe byla téměř kompletní dominance ze strany Evropy dovršena během tzv. tahanice o Afriku či anglicky Scramble for Africa, která trvala cca 20 let na konci 19. století. Po ní následovalo zhruba jen půl století, i přes původní záměry zůstat mnohem déle, vrcholného kolonialismu v Africe. Evropská nadvláda byla téměř bez příprav rychle a nečekaně ukončena během dekolonizace, která poměrně ironicky trvala také cca 20 let. V zemích, kterými se zaobírá tato práce kolonialismus nabýval konkrétně forem, které mu dávala místní koloniální mocnost, což byla ve všech našich případech Velká Británie. Dědictvím nejen jejím, ale i

dalších a s největší pravděpodobností celkově nejočividnější odkazem kolonialismu v námi zkoumaném teritoriu, je sama dnešní politická mapa Afriky. Nesmyslné hranice nedbající na místní geografii, historii zemí, ba ani na lokální obyvatelstvo, ale jen čistě sloužící zájmům kolonialistů, již tyto hranice do map svévolně zanesli. Nerovnost vztahu mezi metropolí a kolonií, kde šlo jen o prospěch centra, ve všech případech vedla k přístupu, který si žádné důstojné lidské bytosti nemohou nechat trvale líbit. Snaha zahalit tyto záměry do honosného hávu šíření pokroku, civilizace, morálky, technologií či lepšího života jsou jen ospravedlněními vykořisťování. Primárním cílem vždy bylo hlavně získání prospěchu.

1.1.1. Britská říše a její koloniální politika

Ostrovní stát na západě Evropy, který se během staletí, jež uplynula od doby vlády královny Alžběty I., vypracoval na pozici přední světové mocnosti. Důvody pro tento úspěch jsou mnohé a jistě můžeme mezi nejdůležitější zařadit historické vlivy dědictví starověkého Říma a dobytí Normany. Mnozí by dále přidávali např. vliv protestanství, především jeho morálky a propojení s kapitalismem. V každém případě, ale neoddiskutovatelnou roli sehrával fakt geografické polohy. Británie byla a je oddělená mořem od pevniny kanálem La Manche, který jí sloužil jako přirozený obranný příkop. Nehledě na důvody, je nesporné, že zažívala své vrcholné období v druhé polovině 19. století.

Právě britská říše měla všechny země, na něž se v této práci zaměřujeme, mezi svými koloniálními državami. Zambie, Botswana i Keňa kvůli tomu sdílí společnou zkušenost s kolonialismem britského podání. V rozhodujícím období boje za nezávislost hrála Velká Británie pro všechny roli nepřítele, zároveň však byla pojátkem nejen pro jejich elity a vytvořila celkový politický rámec pro všechny zde zkoumané země. Nebude zde naším cílem zevrubně zkoumat všechny nuance britské politiky vůči jejím zámořským držávám, která se v průběhu času vyvíjela a měnila. Navíc se poměrně zásadně lišila i teritorium od teritoria v typu správy, který se odvíjel primárně od základu tvořeného složením obyvatelstva. „Britskou snahou bylo spojit levnost a účelnost v rámci koloniální správy.“ (Poláček, 1980, str. 52) Tento přístup vedl k vytvoření a širokému uplatňování primárně nepřímého způsobu vlády:

„Britská vláda přijala pro řízení svých zámořských držav princip nepřímé správy (indirect rule), který se opíral o spolupráci s místními elitami. Základním smyslem této formy administrace byla snaha minimalizovat náklady spojené s jejím výkonem a současně zajistit maximální možnou míru efektivity. Britové proto ponechávali domorodým autoritám poměrně široké kompetence a fakticky vládli jejich prostřednictvím. Výběr daní, provádění nařízení a další podobné záležitosti svěřila britská vláda do rukou domorodcům, tedy jejich náčelníkům, kteří čas od času skládali koloniální vládě účty. Nepřímá správa tak nevyžadovala bezprostřední přítomnost britských úředníků přímo na daném území, na straně druhé však předpokládala, že na spravovaném teritoriu vždy existuje nějaká domorodá autorita, se kterou se dá dobře spolupracovat. Tento často mylný předpoklad pak nutil Brity v místech, kde neexistovali silní lokální předáci, zvolit někoho, s kým se dalo spolupracovat. Zvolení však vůdcům nezaručovalo, že k nim bude řadové obyvatelstvo loajální a že bude respektovat jimi vydaná nařízení.“ (Piknerová, 2009, str. 31-32)

1.2. Dekolonizace

Boj za národní osvobození je bezpochyby význačným projevem dekolonizačního procesu, a proto si ho zde v krátkosti připomeneme. Započali jej už Američané tzv. Bostonským pitím čaje 16. prosince 1773, které zahájilo Čajovou válku mezi americkými koloniemi a britskou metropolí a které nakonec de facto vedlo k vyhlášení nezávislosti a vzniku Spojených států amerických, jež se tím pádem mohou zvát kolébkou antikolonialismu. Poměrně záhy je následovaly země luso-hispánské Ameriky od Argentiny, Peru, Mexika po Karibik. Jednalo se o první výstřely, které zahájily staletý postup zániku tradičních impérií, který ještě ani v dnešní době není úplně dokončen.

Severoamerické prvenství pravděpodobně vyplývá z jisté rozdílnosti těchto kolonií v porovnání s jinými. Primární a nejdůležitější rozdíl je možno vidět v tom, že zdejší kolonisté při zakládání lokálních osad měli od začátku v úmyslu být ekonomicky soběstační a úmyslně rozvíjeli všechny obory, včetně řemesel i průmyslu. Naproti tomu kolonie jinde byly už od svého zárodku zamýšleny jako pouhý přívažek metropolitní ekonomiky, kterou měly zásobovat určitými potřebnými surovinami, jako byl případ Latinské Ameriky, nebo pracovní silou ve

formě otroků v případě Afriky. (Galeano, 1997, část *The Distribution of Functions Between Horseman and Horse* 1. kapitoly) Tato rozdílnost vedla samozřejmě k podstatnému ekonomickému znevýhodnění většiny kolonií v porovnání s metropolí. Nicméně i přes tento počáteční handicap se do boje o národní osvobození, byť se zpožděním, postupně zapojovaly všechny kolonie a dosahovaly v tomto boji úspěchů. Bohužel naproti tomu se ekonomické vyrovnání projevuje doposud jako podstatně obtížnější.

Podíváme-li se na celý dekolonizační proces z perspektivy globálního vývoje, zdá se, že se opakuje. Dříve, či později se projevuje získáním samostatné státnosti každé země, která o ni začne usilovat. Postupně každá kolonie v Severní i Jižní Americe získala nezávislost, a to velmi často násilným bojem. Mimo Amerik samostatnosti graduálně dosáhly také různé asijské země jako např. v roce 1954 nezávislost nad Francií vydobývší Indočína nebo Indie, která se naopak v tomto úsilí proti Británii prosadila bez použití násilí. Mocenská pozice kolonialistů byla tímto postupem po staletí oslabována. Ve stejné době probíhalo i vytváření a změny veřejného mínění, které pak ve 20. století vyvrcholily v jednoznačných sympatiích pro boj utlačovaných proti utlačovatelským imperialistům a tím ho vyvolávalo či alespoň podporovalo ve většině světa. Nespravedlnosti se jevíly stále nejobhájitelnější, a ještě násobily tlaky vyvíjené na demontáž západoevropských koloniálních impérií ze strany supervelmocí studené války USA a SSSR.

Už před a během druhé světové války samozřejmě probíhaly procesy, jež vedly ke změnám i k vnitřnímu oslabování přesvědčení o samotné oprávněnosti kolonialismu a vůbec touhy jinou zemi ovládat. Na druhou stranu minimálně od doby velké hospodářské krize naopak sílily tendence a snahy kolonialismus ospravedlnit skrze rozvoj zdravotnictví, školství a celkově infrastruktury. Proti tomu se posilovala vůle vládnout si sami podporována úspěchy neevropských mocností a projevenou zranitelností kolonialistů. Obzvláště silně se tyto vlivy projevovaly u Britů, kteří po válce víceméně ztratili vůli nadále vládnout svým koloniím. (Johnson, 2008, str. 458) Nejspíše v tom jednu z rolí hrál i fakt, že nadále vlastnit a provozovat kolonie přestávalo z ekonomického hlediska dávat smysl. Hlavně po druhé světové válce se pro čelní představitele britského impéria objevila celá řada jasných ukazatelů většinou ve formě nenásilného odporu, ale i násilných konfliktů, že zachování zámořských kolonií je nákladná záležitost a pro jejich

udržení bude do budoucna potřeba vynakládat mnohem více úsilí, a to jak ve formě finanční, tak i v množství síly a donucení. Tato válka rozhodně pomohla africkou politiku pohnout směrem k nacionalismu a snaze vytvořit národní státy dle příkladu států evropských, potažmo severoamerických, které dominovaly světu. Je však důležité, že jejich postoj obsahoval pozitivní aspiraci, nejen negativistické odmítnutí či odpor k Evropanům. Přístup každé koloniální velmoci k dekolonizaci se projevoval jinak. Portugalsko a Francie se pokoušely dosáhnout sjednocení či alespoň stále větší integrace se svými koloniemi, zato Británie se vydala cestou umožnění vzniku samostatných států, které jí ale měly být přátelsky nakloněny. (Ilfie, 2007, str. 242-256)

První prezident nezávislé Guineje Sekou Touré se ve své řeči o roli politického vůdce v podpoře africké kultury k Druhému kongresu černošských spisovatelů a umělců (Second Congress of Negro Writers and Artists), který probíhal mezi 26. březnem a 1. dubnem 1959 vyjádřil o dekolonizaci, že nesestává jen z osvobození od přítomnosti kolonizátorů, ale že nutně musí být dokončena totálním osvobozením ducha kolonizovaných od všech negativních důsledků kolonizace – morálních, intelektuálních i kulturních skrze přijetí vlastních tradic, morálky a kultury a pokračováním ve vlastním samostatném vývoji. (Touré, 1959/2017) To je jistě pochopitelný postoj, který je ve skutečnosti nedosažitelnou maximou. Lze jí řídit svou politiku, ale realita zažitého nejde v realitě vymazat. Je třeba traumatickou historii zdravě inkorporovat do nového sebepojetí, podobně jako jedinec pro své uzdravení musí trauma zpracovat, ne potlačovat, a tvořivě ho využít pro svůj další rozvoj a růst.

Dlouhodobý makrovývoj od získání kolonie až po její ztrátu se jeví naprosto nevyhnutelný a muselo to být jasné i vůdcům v námi zkoumaných zemích. Dá se proto do jisté míry říci, že všechny ostatní vlivy a lokální charakteristiky by mohly být brány za nepodstatné a ba tím pádem i podružné. S tím se však nemůžeme ztotožnit, neboť to jsou právě lidé žijící ve svém čase a prostoru, kteří tyto procesy uvádějí v život a v chod. A právě souhrou procesů dlouhodobého globálního vývoje kolonialismu, atmosféry bipolárního souboje studené války, vnitřního oslabení britské říše vedoucí ke ztrátě vůle vládnout v zámoří a svým úsilím za „zemi a svobodu“ bojovníci započali nezastavitelný postup získání samostatnosti i v Zambii, Botswaně a Keni.

1.3. Boj za národní osvobození

Samotný pojem se na první pohled může zdát jednoduchý, ale je to jen zdánlivé. Na národněosvobozenecký boj je možné hledět z mnoha úhlů, a proto se krátce zaměříme na jeho formy, obsah, cíl a prostředky, stejně jako jeho pojmový a myšlenkový aparát a proměny tohoto úsilí během celého procesu už od dob, jež boji za národní osvobození předcházely. Jeho tři slova: národ, osvobození a boj za sebou skrývají myšlenku. K opravdovému pochopení tohoto pojmu a jeho myšlenky je tedy nezbytné probrat a pokusit se definovat také všechny jeho složky. Národ je aktérem, subjektem tohoto úsilí, jeho prostředky jsou jedinci i organizace a aktivity, které za cílem dosažení osvobození bojují. V neposlední řadě je též nutné pro zažehnutí, a úspěšné dokončení, tohoto boje naplnit vhodnou konstelací předpokladů ve formě vnitřních i vnějších okolností a motivací. Proto prozkoumáme také příčiny, pohnutky a ideové základy, které jsou v podhoubí tohoto boje. Rozdílné pochopení každé části či pojmu nás může vést k různým výkladům a tím i rozdílnému chápání celku. Neexistuje-li národ můžeme pak vůbec hovořit o boji za národní osvobození? Co je obsahem osvobození? Proč o něj usilujeme? Jak chceme našeho cíle dosáhnout? Pokusy o nalezení odpovědi na tyto otázky tvoří osu této části práce. S těmito otázkami se nejprve vypořádáme v obecném kontextu a na širokých základech, jelikož i vůdci a lidé žijící v Zambii, Botswaně a Keni vstřebávali myšlenky ze širokých zdrojů a pro jejich lepší pochopení je i my zde takto prozkoumáme, než se začneme zabývat jejich konkrétními projevy a aplikacemi v námi zkoumaných zemích.

Pro naše účely je základním prismatickým prvkem prosazování práva na sebeurčení, tak jak bylo poprvé uvedeno do existence po první světové válce, tedy vznikem samostatného státu na nacionalistickém základě. Své pokročilé formy toto právo plně nabylo až v období po druhé světové válce a není tak náhodou, že toto období bylo v jeho dosažení pro africké země klíčové. Téma je to však složitější a jeho základy hlubší, sahající dále do minulosti. V případě Afriky už zhruba sto let před opravdovou dekolonizací cirkulovaly myšlenky o africké nezávislosti mající různé kořeny a hledající obsah pro své chápání nezávislosti i cesty, jak ji dosáhnout. (Smulewicz-Zucker, 2017, Úvod) My se zde sice pro použití v této práci přikláníme k výše zmiňovanému obsahu na základě rezoluce Valného shromáždění OSN, který dával soudobě smysl i s ohledem na to, že důležitou součástí byl požadavek na

rasovou rovnost i na mezinárodní scéně. (Busia, 1962/2017). Nicméně různí myslitelé obsah a cíl osvobození vnímali různě, a proto i prosazovali různé cesty k jeho dosažení. Podobný pohled, ke kterému bychom se v dnešní době minimálně v Evropě přikláněli, zastával Félix Houphouët-Boigny. Viděl nezávislost jako rovnítko se svobodou člověka a nejlepší cestou jejího dosažení dle něj bylo zachování úzké vazby s Francií. (Houphouët-Boigny, 1957/2017) Nebudeme zde hodnotit přesnou motivaci Félixeho Houphouët-Boignyho k tomuto výroku, ale každý člověk je jedinec, který má právo usilovat o maximalizaci svého štěstí na tomto světě a dá se argumentovat, že jeho osobního štěstí a blahobytu, ale klidně i prosperity a rozvoje celé jeho společnosti a její kultury, může být daleko lépe dosaženo např. formou široké autonomie teritoria jeho rodiště v rámci větší svobodné entity než vznikem vlastního, třeba malého, státu, který může mít mnoho vrozených a těžko řešitelných problémů. V tomto ohledu se jeví toto vyjádření Félixeho Houphouët-Boignyho jako veskrze současné. U jiných postav lze v hledání obsahu a cíle cítit vliv komunistické ideologie jako např. u Amílcara Cabrala, který vnímal národní osvobození jedinečně jako kompletní, pokud byly i všechny prostředky produkce osvobozeny od jakékoliv dominance, jak podotkl během svého proslovu na First Solidarity Conference of the Peoples of Africa, Asia and Latin America 6. ledna 1966 v kubánské Havaně. (Cabral, 1966/2017) My zde nicméně budeme jakožto cíl národně osvobozenického boje chápat vznik samostatného státu, hlavně z toho důvodu, že tak se vítězně v tomto období nejen v Africe prosadil.

Výše jsme si definovali cíl národně osvobozenického boje jako politickou nezávislost ve formě samostatného státu. Ostatní pojmy a souvislosti, jejichž stručný výčet je uveden výše, jsou natolik rozsáhlé a složité, že se jim budeme v obecné rovině podrobněji věnovat v následujících samostatných podkapitolách, abychom zjištěné skutečnosti následně zužitkovali v naší snaze najít příčinnou souvislost mezi složením obyvatelstva zkoumaných zemí a prostředky použitými v osvobozovacím boji.

1.3.1. Národ

Ze všech pojmů, se kterými operuje tato práce je národ pravděpodobně ten nejhůře uchopitelný a zároveň je to také pojem nejen pro tuto práci kruciólní. Definice národa se mimořádně špatně stanovuje. Jiný byl politický národ ve

středověku a jiný model si zvolila měšťanská společnost na úsvitu průmyslové revoluce v Evropě. Podíváme-li se do historie, tak období moderních národních států počíná Vestfálským mírem uzavřeným roku 1648. Po něm v Evropě totiž pozorujeme první národní stát Francii. (Kissinger, 1999, str. 72)

Národ můžeme vymezovat různě, např. na politickém základě jako ve Francii či USA, kde občan je de facto roven obyvateli území, nebo etnicko-jazykovém základu jako např. historicky v Německu a stále ještě v současnosti v Česku, kde občanem je člověk etnicky příslušející nebo je alespoň osobou ovládající místní jazyk. Pro naši práci zde toto nicméně není nejdůležitější, podstatným je v největší míře vědomí i pocit sounáležitosti se svým národem. Idea národa je nejčastěji myšlenkou o společnosti, kterou spojuje společná historie, kultura, zvyky, způsob myšlení a chování, instituce a náboženství. Mnoho společností, které se o sobě samé vyjadřují pojmem národ, nespĺňují mnoho kritérií ani jednoho z pohledu na „národotvorbu“. Africké společnosti obzvláště se s tímto museli vyrovnat.

„V konceptu národního osvobození je inherentně obsažena existence historicky konstituované národní entity (i kdyby byla podmaněna cizí mocí), anebo takováto entita zrovna vzniká aspiracemi lidu.“ (Gibson, 1972, str. 3)

Nicméně národ neexistuje sám od sebe, je nutno ho vytvořit, konstruovat, jeho ideje vnést do společenského povědomí a vědomí, rozšířit a nechat je lidmi přijmout. V jistém smyslu se tedy primárně jedná o politickou komunitu, která existuje v našich myšlenkách, která je ohraničená a suverénní a zároveň sdílená všemi, kterých se týká. (Anderson B., 2006, část Concepts and Definitions kapitoly Introduction) V Egyptě Gamál Násir v této souvislosti mluvil o krystalizaci společnosti, (Násir, 1959/2017) obzvláště právě v Africe, kde se nejen v kontextu národního osvobození používá pojem národ víceméně jakožto synonymum pro obyvatele státu, se národ teprve samotným bojem za svoje osvobození začíná tvořit. Antikolonialistické protesty daly vznik nacionalistickým hnutím, dá se říct, že z nich přímo vyrostly. Příkladem pro toto může být Ghana, kde se nacionalismus projevoval i vyjadřoval tlakem na koloniální autority, a to nepokoji, stávkami, bojkoty a demonstracemi vycházejícími z gándhíovské pozitivní akce. (Reid, 2012, část Tensions and Transitions 15. kapitoly)

I když se tedy společnost obyvatelstva určitého území, které je vymezeno hranicemi vytyčenými koloniálními mocnostmi, pokouší osvobodit a nazývá se přitom národem, tak v africkém kontextu většinou opravdu nespĺňuje běžná kritéria, za kterých bychom tuto společnost mohli za národ považovat. Většina obyvatel dokonce ani nemusí v počátku tušit, že má být součástí národa, jelikož jeho existence je teprve tvořena v myšlenkách a rétorice elit. Ty jako první začaly sdílet společnou koloniální identitu postavenou na společné zkušenosti s koloniálními institucemi, a to primárně vzdělávacími, které jako jediné měly dosah na celém území a překračovaly starší hranice. V Africe nacionalismus na venkově příliš nerezonoval a obecně byl „městskou“ myšlenkou elit či „bílých límečků“. (Ilfie, 2007, str. 257) Nicméně nacionalistická hnutí si potřebovala vybudovat rozsáhlou základnu, aby se mohla postavit Evropanům. Na to potřebovala přesvědčit lidi na lokální úrovni, že jejich zájmy lze lépe prosadit na teritoriální úrovni. Protože je národ myšlenkovým konstruktem a jako takový je nástrojem, který můžeme používat v politickém boji, je v kontextu nejen národněosvobozeneckého boje v Africe záměrně používán mimo jiné právě za tím účelem, aby pomohl národ vytvořit. Nacionalismus totiž narážel při svém šíření na překážky ve formách jiných silnějších identit, které se vytvořily už dříve na jazykovém, etnickém, třídním základě či na příslušnosti a loajalitě ke starším politickým jednotkám. (Reid, 2012, úvod 15. kapitoly) V jiných případech jako třeba v případě Bakonga či Biafry dokonce na základě těchto starších identit vznikla konkurenční nacionalistická hnutí, která si přisuzovala stejná práva na vlastní stát jako ta, jejichž aspirace kopírují koloniální hranice teritoria a která z jejich sporu nakonec vyšla ve 20. století napříč celým africkým kontinentem vítězně. V každém případě se dá úspěšně tvrdit, že příchod nacionalismu do Afriky v jeho moderním smyslu je vázán na politický křest nižších tříd. Ač bylo mnohdy nepřátelské k demokracii, tak nacionalistické hnutí bylo jednoznačně populistické a snažilo se inkorporovat nižší třídy do politického života. Většinou se tak stalo formou nepokojné střední třídy a intelektuálního vedení, které se pokoušely usměrňovat energii širokých mas do podpory nových států.

Národ nikdy nemůže být ideálně definován, protože společnost nikdy nebude plně homogenní. Její atributy se různě přelévají, a dokonce i obyvatelé mění někdy národní příslušnost. Pro účely této práce jej, přes výše zmiňované výhrady

ztotožníme s obyvateli koloniálních celků, které se měly později stát samostatnými africkými státy.

1.3.2. Předpoklady vzniku boje za národní osvobození

Při hledání důvodů, proč se společnost lidí, která je ovládaná jinými lidmi, pokouší ji zbavit, je potřeba vzít do úvahy celou řadu vlivů. Příčiny vzniku tohoto boje jsou vnitřní i vnější, ekonomické, sociální i ideové. Nejzákladnější příčinou boje je určité nahromadění či dosažení kritické hodnoty množství subjektivně i objektivně vnímané nespravedlnosti, díky které převáží touha změnit status quo nad riziky boje za tuto změnu. Toto nahromadění probíhá postupně a tvoří historické pozadí i denní realitu podmaněných lidí. Komplementárním a neméně důležitým faktorem je uvědomění si této nespravedlnosti rukou v ruce s uvěřením v samotnou možnost i nezbytnost změny, čímž ta se stává naprosto nevyhnutelnou. O nespravedlnosti nadvlády a vykořisťování není pochyb a jsou fakty, které se budou prolínat celou touto prací. Příkladem těchto vnitřních předpokladů se věnujeme konkrétně v kapitolách pojednávajících přímo o zkoumaných zemích, proto se tady zaměříme spíše na obecné předpoklady vzniku boje za národní osvobození, v první řadě myšlenkovým a ideologickým základům.

Všechny Evropany podmaňované národy kladly už od počátku pokusům o své ovládnutí odpor a stavěly mu do cesty překážky. Často se ovládané masy obracely k příkladu svých předků, kteří bez zaváhání a se zbraní i beze zbraně vzdorovali pronikání bílých kolonialistů. Chrabře bránili svou zemi, statky a kulturu. Tyto historické případy a tradice odporu sloužily osvobozenecům jako příklady, které je možno a záhodno následovat do nejistého ale nadějeplného boje za lepší budoucnost.

Důležitým stavebním kamenem a jedním z myšlenkových základů boje za národní osvobození byl hlavně v afrických anglofonních zemích se prosazující panafricanismus. Postupně se vyvinul v systematický program politického osvobození černé rasy a jeho počátky lze nalézt v prostředí černošské populace primárně ve Spojených státech amerických. Předcházela mu boj za zrušení otroctví tzv. abolicionismus, ze kterého myšlenky panafricanismu vyvěrají. Obsahuje a podporuje myšlenky čistoty a hodnoty černé rasy a na jejich základě a k jejich podpoře se zakládala různá sdružení a společnosti. (Klíma, 2012, str. 223-224)

V jiných případech byla národněosvobozenecká hnutí vystavěna na myšlenkách majících značně užší záběr i záměry. Mnohdy totiž tyto organizace byly postaveny na kmenovém základě, a i jejich požadavky se pak vztahovaly jen k potřebám lidí na omezeném území. Případně někdy i měly takovéto organizace aspirace ovlivňovat celé politické území, ale jejich členská základna se omezovala na příslušníky jednoho kmene. Příslušníci jiných kmenů pak mnohdy nemohli politiku takové organizace podporovat z důvodů hluboko zakořeněné nedůvěry mezi jejich kmeny. Tato tribalizace pak rozvoj hnutí, a hlavně pokrok v dosažení splnění jejich požadavků brzdila. Vnitřní rozpolcenost samozřejmě koloniální moc neváhala využívat a rozehrávala různé kmeny proti sobě. Ostatně počínali si tak Evropané už od počátku svého postupu k ovládnutí světa, účinnost taktiky rozděl a panuj je historií ověřená. Tribalizace, byť mohla sehrávat pozitivní roli, kdy nascentní hnutí neměla jiný společný základ, na němž by se ustavila a průběžně napomáhala koheznosti takového hnutí, tak byla často silou, která na boj proti kolonialismu působila značně retardujícím efektem.

Odpor vůči kolonialistům nebyl vždy jen sekulární a obzvláště v období následujícím krátce po evropském podmanění, se ohniska odporu mnohdy soustředila kolem náboženského kultu. Většinou byl tvořen jakýmsi amalgámem původních animistických náboženských představ naroubovaných na křesťanskou mystiku a vedený „svatým“ mužem, který se nezdálo vydával za mesiáše, Syna Božího či alespoň za jeho proroka. Jako jeden příklad za všechny uvedme kult, který v konžské provincii Katanga založil v Nasku narozený Romo Nyirinda tím, že poafričtil hnutí též známé jako Svědci Jehovovi a prohlásil se Synem Božím. Dosah, který jeho kult nakonec měl, překračoval hranice několika teritorií a legitimizoval zabíjení bělochů na základě jehovistické vize neodvratné apokalypsy. Pro mnoho následovníků jistě takovéto „božské“ ospravedlnění boje proti bílým, jakožto původcům těžkostí mělo pochopitelnou přitažlivost. Nakonec byl Nyirinda pověšen roku 1926 v Rhodesii koloniálními autoritami (Gibson, 1972, str. 151-152). Toto není jediný případ, kdy náboženský zápal hrál v odboji formou různých sekt významnou roli, paralelu najdeme např. v Angole. (Poláček, 1980, str. 110)

Nejvýznamnějším impulsem rozvoje národně osvobozeneckého boje, ale ještě více snad rozvoje sebevědomí lidí v Africe, je jednoznačně druhá světová válka. Celosvětový konflikt do sebe vtáhl lidi i zdroje všech kontinentů. Primárně

velmoci západní Evropy, nejvíce potom Velká Británie a Francie, potřebovaly pro vítězství vojsk Spojenců i černé vojáky. Kolonialisté používali Afričany ve válkách už dříve, např. za první světové války, ale většinou jen v podpůrné roli či jen v bojích proti jiným Afričanům v rámci konfliktů, které mezi sebou vedly koloniální mocnosti na samotném africkém kontinentu. Toto se během let 1939-1945 rapidně změnilo, protože pro dosažení porážky mocností Osy bylo nutné Africké vojáky využívat v co největší míře. Byli tím pádem dobře vycvičení, vyzbrojeni a nasazováni i proti bílým vojákům protivníka. Jejich morálka byla podporována přísliby více práv a celkového zlepšení jejich postavení, mezd, pracovních uplatnění, vzdělání a sociální situace po válce. Afričtí vojáci bojovali na všech frontách od Evropy a Asie až po Pacifik a získávali tak nový a širší pohled na svět, významně se jim zvětšovaly jejich celkové obzory, a i díky zkušenosti s bojem proti bílým vojákům se jim zvýšilo sebevědomí. Po návratu domů z války se o tyto zkušenosti doma podělili s lidmi, kteří zůstali. Zvýšená emancipace se pak spojila se slibů, které koloniální mocnosti Afričanům na frontě i v týlu dávaly za účelem zvýšení produkce, výdrže, nasazení a celkové morálky a na jejich základě začali primárně ústy svých elit sebevědomě vznášet požadavky nejdříve na zlepšení v rámci stávajícího systému a v posledním roce války už i na úplnou státní samostatnost. (Reid, 2012, část Shifts in Politics and Society 13. kapitoly)

Po konci války se změnila i celková mezinárodní situace spojená s minimálně relativním, ale spíše i absolutním úpadkem vlivu evropských mocností a vzestupem sil těch mimoevropských, které nepohlížely na evropské koloniální državy přívětivě. Na globální úrovni se ustavily dvě hlavní síly USA a SSSR, které ač spolu téměř ve všem soupeřily, tak v koloniálních otázkách se obě tzv. supervelmoci vzácně shodovaly. Jejich politický postoj směrem ke koloniálním držávám tvrdil téměř totéž, ale realita jejich skutečných cílů se poněkud odlišovala. Obě však požadovaly ukončení kolonialismu, demontáž koloniálního panství západoevropských zemí a poskytnutí politické samostatnosti africkým zemím pod vládou místního obyvatelstva. Obzvláště frazeologie o ochraně malých národů a jejich osvobození z koloniálního jha nikdy v rétorice zahraniční politiky Sovětského svazu na žádném světovém fóru nechyběla.

Bezpochyby jedním z dalších vnějších faktorů, které působily v boji o národní osvobození podpůrně, je činnost, duch a stanovky rezoluce Organizace

spojených národů. Nejvíce v Africe pochopitelně rezonovala jedna konkrétní rezoluce, rezoluce Valného shromáždění OSN č. 1514 z roku 1960 o zaručení nezávislosti koloniálním zemím a národům. „Všechny národy mají právo na sebeurčení. Na základě tohoto práva určují svůj politický statut a svobodně uskutečňují svůj hospodářský, sociální a kulturní vývoj.“ Touto rezolucí už bylo vloženo do mezinárodního systému přímo právo, byť bez odpovídajícího vymáhacího aparátu.

Zároveň se v té době také změnilo veřejné mínění a veškerá ospravedlnění kolonialismu přestala být na Západě uvěřitelná, jakékoliv záminky či ospravedlňování kolonialismu se stávaly nepřijatelnými. Dalo by se říci, že veřejné mínění takto nepřímou suplovalo absenci vymáhacího mechanismu tohoto práva a národy nejen v Africe se o něj začaly silně hlásit. Naráželo se a naráželo na potíž s vymezením tohoto práva, které není vůbec jednoduché, a ještě méně je jednoduché vymezení subjektu, kterému toto právo náleží.

Problémům s vymezením cíle národního osvobození, národa a předpokladů jeho vzniku, stejně jako s nimi řady relevantních pojmů a myšlenek jsme se pro naše účely vypořádali dostatečně. Nyní se budeme věnovat samotným prostředkům tohoto boje. Národy se nemohou osvobodit od kolonialismu, pokud jim k tomu chybí prostředky.

1.3.3. Prostředky národně osvobozenického boje

Národně osvobozenický boj probíhal na mnoha úrovních a snad ještě vícero způsoby, a proto se na tomto místě alespoň částečně pokusíme toto široké téma prozkoumat a provést jeho klasifikaci, jelikož poslouží pro naši pozdější analýzu. Nicméně opravdu zevrubná klasifikace na tomto prostoru nebude možná, jelikož by kompletní vytvoření seznamu a poté rozřídění nástrojů a forem národně osvobozenického boje na základě různých klasifikačních hledisek vystačilo na další samostatnou práci.

Alespoň v krátkosti zmíníme několik možných kritérií, podle kterých lze na klasifikaci tohoto fenoménu hledět. První linií třídění bezpochyby je rozdělení dle lokace, kde probíhala rozhodující část činnosti a kdo se na ní při tom podílel. Mluvíme tedy o boji buď domácím, nebo zahraničním, potažmo exilovým či přímo

mnohonárodním, často lze samozřejmě nalézt i různé kombinace. Za významný dělicí prvek lze též považovat, zda se jednalo o odpor postavený na kmenovém základě, či byl detribalizovaný a tudíž nacionalistický, jak jsme už naznačili v předešlé kapitole. Dají se nalézt příklady obého a např. v Kongu strany často vznikaly právě dle kmenových linií. (Poláček, 1980, str. 101)

Důležité také je, zda působení na koloniální autority za účelem změny statusu quo bylo prováděno přímo, nebo nepřímo. V některých zemích se silně uplatnil právě nepřímý tlak prostřednictvím vnějších aktérů, nejčastěji se jednalo o spřátelené země, nestátní organizace např. neziskového typu, nebo velké mezinárodní organizace se široce přijímanou legitimitou, a tudíž i autoritou do těchto záležitostí zasahovat. Zde samozřejmě máme v první řadě na mysli Organizaci spojených národů, ale působily i menší regionální organizace. V Africe obzvláště Organizace africké jednoty měla dalekosáhlý vliv a významně boj za národní osvobození podporovala. Efektivní užití nepřímého působení se dá velmi dobře poukázat na příkladu využití OSN v tomto boji. Svěrenecké území Tanganyiky, která výboru OSN často posílala petice požadující změny či ústupky, nutilo komisi se seriózně zabývat nedostatky ve správě, a tak vyvíjet tlak na Brity, aby svou politiku vůči svěreneckému území upravili. (Poláček, 1980, str. 86)

Pro naši práci nejdůležitějším klasifikačním kritériem bude, zda se jednalo o boj, který probíhal násilnými prostředky, či šlo o boj, který probíhal nenásilně. Existuje mnoho příkladů obou přístupů a úspěchů, které přinesly. Pro dokreslení, jak velký význam byl a je násilnému boji přisuzován budeme parafrázovat Amílcaru Cabrala, jednoho z myšlenkově nejdůležitějších afrických vůdců tohoto období, který hlásal a věřil, že nelze dosáhnout národního osvobození bez použití osvobozujícího násilí. (Cabral, 1966/2017) Nicméně všude se používaly i nástroje boje nenásilného.

V neposlední řadě mnohdy bojovali za národní osvobození a zlepšení životních podmínek i jednotlivci či ad hoc vytvořené skupiny bez jakékoliv organizace, tím pádem mnohdy velmi živelně. Tyto akce, které nebyly nijak koordinované a organizované, ale dosahovaly většinou jen lokálního a dočasného efektu, pokud vůbec nějakého. Netřeba asi dodávat, že tyto potom nebyly schopny sledovat boj dlouhodobě, což nám ukazuje, že i toto může být jedno z hledisek pro

hodnocení a kategorizaci národně osvobozenického boje. V boji proti kolonialismu či za práva domorodého obyvatelstva, a hlavně v dosažení jejich konečných cílů, byly samozřejmě organizované formy odporu neúčinnější a neúspěšnější, a proto se na ně a jejich politické nástroje v další části zaměříme.

1.3.4. Organizace bojující za národní osvobození a jejich politické nástroje

Za zlepšení svého lidského údělu ale i za národní osvobození či státní samostatnost bojovali, bojují a budou vždy bojovat jednotlivci, kteří se pro zvýšení úspěšnosti sdružují v různých typech organizací. Jednou z prvních opravdu moderních forem organizování odporu byly v mnohých zemích odborové organizace. Zpočátku většinou usilovaly „jen“ o zlepšení podmínek na pracovištích, zvýšení mezd a vůbec celkový pokrok v postavení černého pracovníka. Hluboce zakořeněný rasismus koloniálního systému totiž umožňoval takové zacházení s lidmi černé barvy pleti, které je naprosto neslučitelné s universalitou lidských práv, tak jak začaly být široce chápány po druhé světové válce. Jejich životní podmínky zahrnovaly, ale neomezovaly se jen na nízké mzdy, nulové zabezpečení bezpečnosti práce, otřesné ubytovací podmínky, fyzicky náročnou práci a dlouhé pracovní směny. Tito lidé nebyli ze zákona otroky, ale jejich vykořisťování bylo promyšlené, dlouhodobé a soustavné. Není tedy divu, že začaly vznikat organizace, které měly za cíl tyto podmínky zlepšit.

Odborové organizace sehrály důležitou iniciační roli, ale nejdůležitějšími organizacemi usilujícími o národní sebeurčení nebyly odbory, avšak národně osvobozenická hnutí a organizace a politické strany. Vznikaly na různých základech, v subsaharské Africe nejčastěji na kmenovém, jelikož to často byl jediný dostupný. Strategie a cesty k cíli pak volily různé, níže si zde popíšeme alespoň ty nejznámější spolu s nástroji, které je v tomto procesu provázely.

Konstituující se národy neusilovaly o vyřešení svých problémů a o svá práva ve vzduchoprázdnu. Koloniální moc na zvyšující se tlak z jejich strany také aktivně reagovala a nezůstávala jen v pasivní nečinnosti. Její strategický přístup k požadavkům Afričanů pak spoluvytvářel i národněosvobozenická hnutí. Koloniální autorita mohla, a často tak též činila, přijmout politiku ústupků, které dokázaly mnohdy výbušnou situaci značně uklidnit. Kolonialisté zaváděli v rámci této politiky i místní samosprávné orgány, které pak ale většinou neměly žádnou reálnou

moc, nebo měly vliv jen na otázky lokálního, maximálně regionálního významu. Tímto způsobem koloniální moc uměla odpor odklonit do jiných oblastí a rovin a sama si zachovala rozhodující pravomoci na nejvyšší úrovni. (Thompson, 2015, str. 68-70) Tedy ty, na kterých jí skutečně záleželo. V jiných případech stávající zahraniční autorita reagovala na oprávněné požadavky obyvatelstva násilně. Ať už se sama k situaci postavila jakýmkoli způsobem, ovlivňovala tím reakci místních a postup boje o osvobození spoluvytvářela.

Proces boje většinou trval celá desetiletí a během takto dlouhé doby se měnila i strategie a taktika, jakožto i použití nástrojů se v čase obměňovalo dle toho, co situace vyžadovala, nebo jak byly některé nástroje opouštěny jako neefektivní ve prospěch perspektivnějších. V některých případech se bojovalo na základě dlouhodobé strategie, jindy šlo o krátkodobé či dokonce spontánní ad hoc akce.

Mezi koncepce odporu vůči koloniální nadvládě, které lze hodnotit mimo jiné i jako dlouhodobé nástroje národního osvobození, patřil i přístup, který se občas nazývá gradualismus či reformismus. Jde o proces postupného zlepšování postavení černochů a rozšiřování či získávání nových práv. Graduální přístup k otázce odporu přímo kontrastuje s koncepcí, která požaduje okamžité změny, úplné zrovnoprávnění lidí všech ras a zrušení privilegií pro bílé obyvatelé. Jak je očividné tyto koncepce nebylo možné zastávat jednou organizací v každém okamžiku, a tak se stávalo, že některé organizace viděly nejlepší cestu vpřed v tomto postupném procesu zlepšování, zatímco jiné v tom spatřovaly taktiku bílých, jak donekonečna oddalovat plnou emancipaci. Řada organizací chtěla postupovat evolučně gradualisticky, jiné zastávaly radikálnější požadavky podstatně rychlejších změn. (Picard, 1985, str. 16)

Předešlé odstavce nám posloužily k přiblížení rozsahu tématu klasifikace národněosvobozeneckých organizací a jejich nástrojů, a možných kritérií jejich hodnocení. V této práci nás povede primárně měřítko, zda se jednalo o boj násilný či zda se odpor projevoval bez přítomnosti násilných prostředků. Toto rozdělení není jediné možné, však už jsme výše také jiné možnosti kategorizace zmiňovali, ale vzhledem k tématu této práce a její výzkumné otázce je toto dělení nezbytnou funkční volbou.

Nenásilný odpor zaznamenal v boji za politické sebeurčení minimálně v britském impériu značných úspěchů. Jeho zakladatelem, propagátorem, a hlavně největším aktérem byl indický právník Móhandás Karamčand Gándhí, známý více jako Mahátma, což se dá přeložit jako světec, Gándhí. Pro něj byl nenásilný odpor morálním imperativem, který umožňoval ovládaným usměrňovat i směřovat své požadavky a zároveň si udržet či dokonce zvýšit svou morální autoritu. Gándhiovské hnutí primárně podněcovalo masovou občanskou neposlušnost. Gándhí své myšlenky precizoval během období, kdy žil v Jižní Africe a vnímal tam nespravedlivé postavení lidí ze své země. Těmito aktivitami zde dosáhl posunu a zlepšení situace Indů, aby se poté vrátil domů na indický subkontinent a pokračoval ve svém úkolu, který se měl stát jeho životním dílem. Jeho postupy vedly k postupnému získávání vlivu a později i většiny v rozhodujících orgánech. (Poláček, 1980, str. 83) Nejen z výše zmiňovaných důvodů Gándhího myšlenky a postupy zanechaly i v samotné Africe své odezvy a mnozí lidé a místní hnutí v nich našli mohutnou inspiraci. Z jeho učení vzešla tradice neaktivního odporu a nespolupráce a neúčasti, která se ale postupně např. Kwame Krumahovi zdála málo efektivní, a tak ji upravili do formy tzv. pozitivní akce, kdy pasivní rezistence byla významně redukována a doplněna aktivnějšími činy. (Gibson, 1972, str. 79-82) Obzvláště postup navyšování vlivu skrze postupný nárůst členů v rozhodovacích orgánech byl principiálně přijat ve všech námi zkoumaných zemích, byť do velké míry kooptován ze strany Británie.

Nedocenitelnou roli v každém, a to nejen národně osvobozeneckém hnutí hraje propagace či propaganda. Z níž rozhodně nejdůležitější formou ve zkoumané době byla tištěná média, konkrétně noviny. Umožňovala totiž pozvednutí domorodého obyvatelstva a šíření myšlenek národního osvobození až do odlehlých oblastí a také zároveň pomáhala tyto požadavky jasně a srozumitelně formulovat nejen směrem k Afričanům, ale i k bílým kolonialistům, kteří byli tímto způsobem s těmito myšlenkami a požadavky seznamováni. Zároveň byl tisk využíván i k ovlivňování zahraničního obecního a umožňoval vydávat veskrze politická prohlášení, což bylo velmi oblíbené v Tanganyice. Dalším nástrojem hlavně z období, kdy se organizace bojující za práva domorodých obyvatel teprve tvořila byly různé petice ke koloniální autoritě. Cílem bylo podchytit všeobecnou nespokojenost a nevyvratitelně, a to nenásilnou a civilizovanou formou, prokázat

nespokojenost a potřebu změny neutěšeného stavu. Bohužel petice většinou neměly valného efektu a koloniální moc se jimi většinou téměř nezabývala. Pokud je rovnou přímo otevřeně neignorovala, tak na jejich základě jen opravdu výjimečně provedla hmatatelné změny, které zlepšily životní úděl alespoň části lidí. V pozdějších fázích vznikaly i petice k mezinárodním organizacím, hlavně vůči OSN. Ty už měly někdy efekt větší, ale stejně nesehrávaly zásadní roli. (Poláček, 1980, str. 86)

Samozřejmostí a častým jevem se v průběhu prodlužující se doby boje za národní osvobození stávala různá shromáždění či demonstrace, na kterých lidé dávali otevřeně a veřejně najevo svou nespokojenost a touhu po změnách či rovnocenných podmínkách s bílými. Postupně se také pokoušeli dosáhnout splnění svých oprávněných požadavků skrze ekonomické pobídky. Praktikoval se bojkot zboží, kdy se masy lidí dobrovolně zavázaly nenakupovat žádné zboží, které mělo původ v Britském impériu či pocházelo od podporovatelů stávajícího uspořádání. Tímto způsobem chtěli Afričané dosáhnout finanční ztráty na straně kolonialistů, která postupně měla nabýt takových rozměrů až by jednoznačně negativa převážila nad přínosy, které vlastnictví a správa ovládaných zemí metropoli přinášela.

Stávka či jen pohružka stávkou naproti tomu byla politickou akcí, na kterou autority nikdy nemohly nereagovat. Zpočátku se často požadovalo zvýšení mezd či rovnou stejnou mzdu za stejnou práci jako měli bílí. Stávkovalo se také za úpravy pracovních podmínek či navýšení výkupních cen zemědělských plodin, později stávky obsahovaly i požadavky na politická práva. Vždy však znamenaly riziko ekonomických a finančních ztrát, čímž si vynucovaly reakci. Mnohdy to bohužel byla reakce násilná, která měla stávku nejen ukončit a donutit pracovníky vrátit se zpět do práce, ale také do nich zasít strach a odradit je od organizování a uskutečňování dalších stávek v budoucnosti. Může se pak někdo divit, že v této situaci navíc doplněné o nemožnost se svobodně sdružovat či jen vyjádřit lidé sáhnou k násilí? (Toivo y Toivo, 1968/2017) Všechny organizace usilovaly o dosažení svých cílů mírovou cestou až dokud neobdržely jako první úder ze strany „bílého policisty“. (Gibson, 1972, str. 11-12)

Postupně začaly být organizovány celé kampaně odporu, kde se časově sbíhalo využití různých prostředků. Mezi nejefektivnější nástroje patřily ty, které

působily finanční ztráty, jako výše zmiňované stávky, a to i generální jako např. v Ugandě a také odmítání daní. Kolonialisté považovali daňové zatížení domorodého obyvatelstva za výchovný civilizační prostředek. Lidé si toho byli dobře vědomi, a tak posílali nad rámec finanční ztráty koloniálním i metropolitním úřadům i signál o tom, že si nenechají takto blahosklonný přístup jen tak líbit. Různé nástroje nenásilného boje proti kolonialismu se používaly souběžně, a ještě se k nim přidávaly další formy občanské neposlušnosti. Populární byly v některých oblastech například různé způsoby narušování voleb. Počínaje odmítáním registrací do voličských seznamů, přes vyhazování neplatných lístků až po bojkot samotné účasti. Nicméně i přes všechny tyto promyšlené akty odporu byl postoj koloniálních autorit mnohdy zatvrzelý a odmítající změnu. To pochopitelně způsobovalo mezi lokálními lidmi frustraci, která poté někdy celkem logicky vedla až k použití násilí.

Násilný boj za národní osvobození se nevyskytoval všude a ani nenabýval v oblastech, kde k němu docházelo, stejné intenzity. Jsou i akty, které jsou takzvané hraniční, nebo jejich intenzita násilí je poměrně nízká. Sem bychom mohli například zařadit vyhánění úředníků, jehož příkladem může být Sierra Leone, ke kterému mohla stačit i jen pouhá pohrůžka a nebylo nutno sáhnout na nikoho fyzicky. Jedním z nástrojů, který už rozhodně spadá do násilné části spektra, i když pořád ještě nedosahuje úrovně jiných nástrojů, jsou pak např. srážky s autoritami, primárně jejich donucovacími složkami např. policií, ke kterým docházelo poměrně běžně třeba v Nigérii. (Poláček, 1980, str. 66-82)

Výše zmiňované intenzity násilí v rámci osvobozenického boje nacházejí své vyvrcholení ve chvíli, kdy se členové hnutí opravdu chopí zbraní. V rámci subsaharské Afriky tento krok jako první učinila organizace Unions des Populations du Cameroun, která v roce 1947 pozdvihla zbraně k boji proti bílým utlačovatelům, aby dosáhla rovnoprávnosti a politické samostatnosti. Rozhodně ale nebyla poslední. Mezi hlavní násilné nástroje patřila guerillová válka zasahující cíle vojenské i civilní využívající nejrůznějších taktik od sabotáží, pumových útoků, únosů, vydírání a ataků na ozbrojené složky i úřady či zastrašování, a to nejen lokálních úřadů, ale klidně i OSN ohrožením světového míru. Často se přitom hnutí zaštiťovala stejně jako i při nenásilném boji ideologií studené války, jejichž protagonisty využívala k získávání podpory a zbraní. Neomezovala se jen na hlavní dva aktéry, ale významné postavení získala i Čína a myšlenky jejího vůdce Mao Tse

Tunga o revolučním boji našly v Africe značně úrodnou půdu. Jeho poučky o protahovaném boji, které oproti snaze o rychlé vítězství usiluje o postupné oslabování nepřítele, umenšování jeho výhod a zvyšování nevýhod (Gibson, 1972, str. 6, 12) se staly celosvětově strategií, která byla známá každému bojovníkovi za národní osvobození hodnému takového označení.

Jak jsme zde poukázali, po svém zahájení byl boj za národní osvobození veden mnohými nástroji a postupy, které byly někdy používány zároveň, komplementárně se vzájemným synergickým efektem. V jiných situacích boji chyběla koordinace a tím pádem nebyl potenciál úsilí vynaloženého na činy odporu plně využito. Každopádně se aktivní činitelé vždy snažili využít takové nástroje, které se jim zdály v dané situaci nejefektivnější. Jiná situace a tím pádem i výběr nástrojů nastává, když nacionalisté čelí koloniální metropoli, nebo „jen“ místním bílým usedlíkům. V každém případě je z naší krátké exkurze dobře zřejmé, že šíře nenásilných nástrojů je podstatně větší než těch násilných. Zjednodušeně se dá říci, že pozvednutím zbraní se zbavujeme celé řady jiných možností. Na druhou stranu je jisté, že někdy už opravdu nebylo jiné možnosti. Zakoušené křivdy spolu s neústupností autorit byly tak velké, že je hrdé lidské bytosti nemohly snášet donekonečna a chopily se zbraní. Nicméně i poté k samotné finalizaci předání moci a vyhlášení samostatného státu předcházelo složení zbraní a jednání, jelikož šetřily životy a poskytly širší možnosti za předpokladu, že k nim obě strany přistupují konstruktivně.

1.4. Shrnutí

Vymezili jsme si použití pojmů kolonialismus, seznámili se v hrubých obrysech se systémem koloniální správy v britském impériu a zasadili boj za národní osvobození do dekolonizačního kontextu. Zároveň jsme se vypořádali s vymezením boje za národní osvobození. Stanovili jsme si pro naše účely obsah, cíl, aktéry i prostředky tohoto boje. Věnovali jsme se pochopení významu a náplni pojmu národ, abychom ho v kontextu naší práce ztotožnili s obyvateli koloniálních celků, které se měly později stát samostatnými africkými státy, tedy s obyvatelstvem žijícím v oblastech vymezených dle koloniálních hranic teritorií. Popsali jsme vztah mezi uskutečněním práva na sebeurčení a rezolucí Valného shromáždění OSN č. 1514 z roku 1960 a dle ní definovali cíl boje. Položili jsme

široké základy v seznámení se s předpoklady pro jeho vznik včetně soudobých myšlenkových proudů a idejí, jimiž intelektuálové a veřejně činní lidé argumentovali, ospravedlňovali a vysvětlovali jeho nutnost a správnost. V neposlední řadě jsme stručně klasifikovali postupy, možnosti, procesy a aktivity, které sloužily jako nástroje bojovníků za sebeurčení a také jejich protivníků, a to dle různých kritérií. Došli jsme poznání, že nejzásadnějšími v tomto vývoji byla organizovaná seskupení jednotlivců nabývajících moderních detribalizovaných forem.

Výše popsaný teoretický rámec nám poslouží k porovnání průběhu procesu získání nezávislosti napříč zeměmi. Propojíme konkrétní situace s využitím prostředků v jednotlivých dějinných okamžicích, přičemž řídicím klasifikačním kritériem nám bude míra jejich násilnosti. Následně tato data zasadíme do demografického obrazu zkoumaných zemí, aby nám poskytla vodítka pro hledání příčinné souvislosti mezi množstvím obyvatel evropského původu a mírou násilnosti, které tyto země v období boje za nezávislost zakusily.

2. Přehled historického koloniálního vývoje Zambie, Botswany a Keni

Pro potřeby dalšího rozpracování této práce a plné pochopení souvislostí je nutné se seznámit s jednotlivými oblastmi. Poskytneme základní informace o geografii Zambie, Botswany a Keni, poněvadž vlastnosti prostředí mají značný vliv na lidi v něm žijící, na jejich životy celkově, kulturu, politiku, ekonomiku a samotnou strukturu společnosti. Hlavně se zde ale budeme soustředit na první fáze koloniálního období jejich dějin. Počátek tohoto historického přehledu položíme do doby, kdy se rozbíhalo evropské ovládnutí zkoumaných zemí a uzavřeme ho v době, kdy se začínají lokální síly významněji autonomně organizovat do moderních forem. Toto ohraničení není úplně pevné a umožňuje nám fluidně navázat v dalších částech, ve kterých se budeme věnovat už naplno projevům a souvislostem boje o nezávislost napříč zkoumanými zeměmi.

2.1. Zambie

Zambie leží v jižní části afrického světadílu a svojí rozlohou 752 614 km² patří mezi větší africké země. Nemá přímý přístup k moři, s ním ho spojuje jen nepříliš splavná řeka Zambezi, která spolu s přehradní nádrží Kariba vymezuje hranice s na jih umístěným Zimbabwe. Na jihu sousedí Zambie také s Mosambikem a velmi krátkým úsekem s Botswanou. Jejimi dalšími sousedy jsou východně položené Malawi, severovýchodně hraničící Tanzanie, na západě Angola a na severu sdílí nejdelší část hranice s Konžskou demokratickou republikou. Hranice s DRK je zajímavá tím, že její součástí je klín ve formě na nerosty velmi bohaté provincie Katanga pronikající hluboko do Zambie, díky kterému svým tvarem trochu připomíná motýla s roztaženými křídly.

Hlavní městem je Lusaka umístěná na polovině cesty mezi původním hlavním městem Livingstonem ležícím na jihu na řece Zambezi blízko Viktoriiných vodopádů a regionem anglicky zvaným Copperbelt. Lusaka byla založena teprve ve 30. letech 20. století tzv. na zelené louce. (Hulec & Olša, 2008, str. 9) Žije zde nejvíce obyvatel a také se tam historicky spolu s oblastí Copperbeltu soustředí velká část zambijské ekonomické aktivity. Jedná se o úzký pruh země při hranici s

Demokratickou republikou Kongo, kde dnes především v důlních městech žije několik milionů obyvatel.

Víceméně celá oblast byla dlouhou dobu dějištěm krutého otrokářství. Vnitrozemský obchod zde ovládali Arabové, kteří s využitím válek a konfliktů mezi místními kmeny hnávali zajatce na pobřeží, kde je Portugalcům poté prodávali jako otroky. Tento obchod v průběhu 19. století sílil a byl orientován primárně na východní pobřeží, kde byl doplňován ještě obchodem s mědí, zlatem a slonovinou. Hlavně díky otrokářství měli Arabové na moc místních etnik destruktivní vliv. Nepochybně tím vyšlapali cestu pozdějšímu evropskému ovládnutí, o které se jako první v této oblasti spíše neúspěšně pokoušeli Portugalci pronikající sem z východoafrického pobřeží podél řeky Zambezi. Jejich první obchodní stanice ve vnitrozemí vznikly v místech Tete a Sena, nicméně v této době si zde vliv udrželi hlavně Arabové, Svahilci či míšenci.

V pronikání na toto území ve středu Afriky byli Britové, kteří přišli o něco později a postupovali sem od jihu, mnohem úspěšnější. Od poloviny 19. století sem přicházeli hlavně lovci, protože na jihu Afriky se množství slonoviny nadměrným lovem už výrazně zmenšovalo. Ještě před nimi přicházeli misionáři, aby šířili křesťanství a civilizaci, zároveň s nimi se sem vydávali průzkumníci. Věhlasný skotský lékař David Livingstone, který byl zároveň i misionářem, nebo také Čech, rodák z východočeských Holic, Emil Holub, patřili mezi první. Nedlouho po nich následovali první evropští osadníci. Většina z těch, kdo sem přicházeli, tak činili s vědomím či přímo souhlasem místních náčelníků, (Hulec & Olša, 2008, str. 102-105) jichž bylo značné množství a společně ovládali celá tato rozsáhlá území. Britští protestanti zde získali pevnou půdu pod nohama díky působení George Westbeeche, který si získal důvěru Loziů, čehož později náležitě využili další vlny příchozích Britů. (Roberts, 1976, str. 155)

Situace se změnila v pozdější fázi druhé poloviny 19. století, hlavně pak poté, co britská jihoafrická společnost Cecila Rhodese obdržela povolení od královny Viktorie, tzv. Chartu, umožňující spravovat a exploatovat tato území, podaří-li se k tomu nejdříve získat povolení náčelníka. Zisk těchto souhlasů byl prováděn agenty společnosti, kteří obratným a mnohdy lstivým způsobem podepisovali smlouvy s místními náčelníky a díky tomu pronikali stále dál. Místní

většinou měli jen omezené či rovnou zkreslené chápání těchto dohod, které postupně erodovaly lokální náčelnickou moc. Koncem 19. století byly vymezeny hranice území, které dnes známe jako Zambii. S trvalým osídlením ze strany bělochů se zde nepočítalo. Zambezi měla být přirozenou hranicí britského vlivu a na sever od ní měli Afričané žít a vládnout si ve vzdálené budoucnosti samostatně. (Roberts, 1976, str. 195)

Předtím než území získalo dnešní název i integritu, tak jeho hranice prošly zajímavým teritoriálním vývojem. Hlavním východiskem pro jeho vznik byla tzv. Lochnerova smlouva z roku 1890, kterou uzavřela Britská jihoafrická společnost s etnikem Loziů, na jejichž straně byla přijata vládcem litungou, kterým v té době byl Lewanika. S pomocí respektovaného misionáře Francoise Collarda byla získána koncese na těžbu a pak i spojenecká smlouva, jež byla obratem prodána Rhodesovi. Evropané si územní rozsah této smlouvy vykládali mnohem širěji než Lewanika. Z jejich pohledu zahrnovala území celé dnešní Zambie, což pak Britské jihoafrické společnosti na základě Charty umožňovalo si celou oblast nárokovat. Následovaly pak ještě další smlouvy s Lozii, ale litunga si vždy dokázal vyjednat uchování značného množství pravomocí a tím i jedinečnost svého území, které dostalo od Britů název Barotsko, anglicky Barotseland podle zkomolené výslovnosti jména kmene. Tyto smlouvy vždy obsahovaly poskytnutí jistých ústupků vůči Loziům, díky nimž si až dodnes Barotsko udržuje určitou odlišnost a autonomii od zbytku Zambie. (Hulec & Olša, 2008, str. 170-184)

Postupně Britská jihoafrická společnost pomocí svých agentů získávala další a další smlouvy s náčelníky místních kmenů a tímto způsobem rozšiřovala svůj vliv. Ovládnutí celého území dnešní Zambie, ale neprobíhalo jen mírovými prostředky, docházelo i k ozbrojenému odporu. Etnika usídlená severně a východně od Barotska se násilně bránila pronikání Evropanů. Příkladem mohou být Ngoniové vedení náčelníkem Mpezenim, kteří proti Britům bojovali se zbraní v ruce. Ngoniové odmítali podepsat s bělochy smlouvy, a tak je ti nejdříve k boji vyprovokovali, aby je porazili díky převaze svých moderních zbraní a následně mohli tvrdit, že se jen bránili jejich agresi.

Ke konci 19. století už byla moc místních etnik v podstatě zlomena a území nabylo dnešních hranic. Než byl tento proces plně dokončen, tak bylo toto území

nejprve rozdělené na tři části – Barotsko a Severovýchodní a Severozápadní Rhodesii. Všechny tři byly spojeny v jeden celek Severní Rhodesie roku 1911 i na základě smluv s Němci a s Portugalci, kteří původně chtěli britské expanzi zabránit. Efektivně tak Britové zabránili německým i portugalským snahám o ovládnutí území mezi Angolou a Mosambikem. Dominovat tomuto území bylo už od začátku součástí britského, potažmo Rhodesova snu o propojení britských afrických teritorií od Káhiry po Kapské Město. Tento sen se podařilo dokončit až po první světové válce odebráním kolonií Německu, a to de facto ani ne na půl století. Získat všechno území, které si nárokovali dle tzv. růžové mapy Portugalci, se nicméně Britské jihoafrické společnosti nepodařilo, zasáhly ji i nezdary. Nejbolestnější pro Rhodese bylo, že se pro Brity nepodařilo zajistit Katangu, provincii bohatou na nerostné suroviny, po které Britská jihoafrická společnost také toužila. Britská vláda se totiž dohodla s Belgií, které postoupila Katangu, aby si místo toho smluvně zajistila oblast severně od řeky Kafue a celý Copperbelt. Kromě Barotska, které mělo svého uznávaného náčelníka, narážela britská nepřímá správa ve zbylých částech země na obtíže způsobené absencí silné centrální postavy. Britové se proto uchýlovali ke jmenování náčelníků, vlastnímu určování centrální autority v těchto oblastech. Brity ustanovení činitelé ale mnohdy postrádali autoritu a místní obyvatelé potom celkem logicky nerespektovali ani jejich rozhodnutí a vládu všeobecně. (Hulec & Olša, 2008, str. 181)

Od počátku 20. století začal intenzivnější rozvoj tohoto území z pohledu moderní ekonomiky a infrastruktury. Významným bylo postavení železničního mostu přetínající řeku Zambezi v roce 1905, které poprvé umožnilo rychlé cestování i přepravu zboží do tohoto severního území, a propojilo ho s mořem a centry v Jižní Africe. Roku 1911 dospěla železnice až do Elizabethville, čímž propojila celou tehdejší Severní Rhodesii od jihu na sever. Nicméně i přes postupný rozvoj toto území zůstávalo primárně jen zdrojem levné pracovní síly. V důsledku daní na ně uvalených místní muži odcházeli za prací do dolů v Katanze, Jižní Rhodesii a Jihoafrické Unii. Notoricky známé těžké nejen pracovní podmínky a vysoká úmrtnost dělníků byla u pracovníků přicházejících na jih ještě horší, jelikož nebyli lidé ze Severní Rhodesie přivyklí na drsnější jižní klima a v nedostatečně vybavených přístřešcích ve velkém umírali na různé nemoci, hlavně na zápal plic. Běloši si mezitím zabírali půdu ve středu země, podél železnic, kolem Fort

Jamesonu, všeobecně tam kde je země nejúrodnější a původní Afričané byli vytlačováni do domorodých rezervací.

Rozvoj hospodářství v Severní Rhodesii měl podobu hlavně těžby nerostů. Ve 30. letech ekonomika Severní Rhodesie dospěla do takového stavu, že její export byl z 90 % tvořen nezpracovanými rudami. Aby se toto změnilo byla zde v roce 1934 otevřena první rafinerie, která umožňovala rudu zpracovávat a díky tomu vyvážet už přímo čistou měď, komoditu s vyšší přidanou hodnotou. Zhruba v této době byl na železnici už napojen každý důl v zemi. Největší část ekonomické aktivity, což se až dodnes tolik nezměnilo, se soustřeďovala do Copperbeltu.

Copperbelt, kde se vymýcením malárie docílilo dalšího zlepšení prostředí pro bílé kolonizátory, obývalo z celé země nejvíce bělochů, kteří zastávali všechny kvalifikované pozice. V této době šlo o celkem zhruba 4 000 lidí. Černoši naproti tomu zastávali jen nekvalifikované práce na tříměsíční pracovní smlouvy, během kterých byli ubytováni podle kmenové příslušnosti. Jejich mzda stačila tak sotva na uživení a ošacení během doby pobytu a na zaplacení daní. Rodiny se o sebe během nepřítomnosti pracovníka musely postarat sami, v žádném případě nemohly očekávat, že by je mohl živit z peněz, které zde vydělal. Tento stav byl udržován tzv. barevnou přehradou, překážkou pro získání kvalifikované práce ze strany černochů. Postupem času si ale podnikatelé začali uvědomovat, že toto uspořádání není ekonomicky příliš efektivní, a tak začali umožňovat dělníkům se zde usazovat i s rodinami dlouhodoběji. Za tímto účelem se stavěly zvláštní čtvrti za hranicemi měst tzv. compoundy, zvané též townshipy, kde měli místní právo žít. S trvalým usazením se nicméně ani potom nepočítalo a dělníci se i s rodinami měli na stáří vracet „domů“. Udržování tribalismu byla do jisté míry politika, kterou se Evropané pokoušeli udržet obyvatelstvo rozdělené a neschopné využít svůj politický potenciál, který dřímал v jejich případné jednotě. (Roberts, 1976, str. 202)

Důležitým politickým tématem v Severní Rhodesii, ale i v širším regionu jižní Afriky bylo bělošské sjednocovací úsilí. Původně existovala dokonce myšlenka spojit veškeré britské državy od Jižní Afriky, přes Botswanu, Malawi a obě Rhodesie do jednoho celku s Jižní Afrikou. Tato snahy postupně ustaly, avšak vykryštovala z nich idea užšího spojení tzv. Středoafriická federace, která by byla tvořena oběma Rhodesiemi a Naskem. Tyto myšlenky nedošly v

meziválečném období naplnění, nicméně zapomenuty nebyly a v období následující po druhé světové válce nabyly znovu na aktuálnosti. (Hulec & Olša, 2008, str. 184-186) Tento proces blíže prozkoumáme v souvislosti s bojem o nezávislost, jelikož se kolem odporu k tomuto spojení boj za národní osvobození do značné míry koncentroval.

2.2. Botswana

Podobně jako Zambie je Botswana vnitrozemský stát. Na západě hraničí s Namibií, na jihu s Jižní Afrikou, na severovýchodě se Zimbabwe a má i jen několik desítek metrů dlouhý kousek hranice společné se Zambii. Tento kratičký úsek leží přímo uprostřed soutoku řek Zambezi a Chobe. Země tam historicky spojoval přívoz nyní nově doplněný mostem, jak informuje web Big Think, otevřeným 10. 5. 2021. (Jacobs, 2021) V nepoměru ke své délce tento krátký úsek hrál veledůležitou roli v době po získání nezávislosti, jelikož až do politických změn, které proběhly v 80., respektive počátkem 90. let 20. století tvořil jediné přímé spojení Botswany se spřáteleným státem, která byla jinak zcela obklopena bělošskými režimy v Jižní Rhodesii, Jižní Africe a jí ovládané Jihozápadní Africe. (Hulec & Olša, 2008, str. 8)

Krajina Botswany je převážně plochá a dominuje jí poušť Kalahari, která tvoří většinu rozlohy území. Velkou zajímavostí země je největší vnitrozemská delta světa, delta řeky Okavango, která je v současné době domovem pravděpodobně největší koncentraci africké megafauny. Hlavním městem země je na jihu při hranici ležící město Gaborone, jež bylo založeno až v 60. letech 20. století. Jeho umístění není náhodné, bylo vybráno s rozmyslem, aby bylo co nejbliže ekonomickým centrem v Jižní Africe, na které byl mladý stát naprosto hospodářsky závislý. (Piknerová, 2009, str. 51)

Až do objevení ložisek diamantů, uhlí a barevných kovů, které příhodně pro tuto zemi nastalo až po získání nezávislosti tvořilo prakticky jediný sektor ekonomiky zemědělství, konkrétně pastevectví hovězího dobytka. Nicméně objevení diamantů a poměrně rozumné nakládání s takto získanými prostředky vedlo k postupnému rozvoji. (Piknerová, 2009, str. 52-56) Přesto nejdůležitějšími

sektory ekonomiky zůstávají i dnes zemědělství a těžba nerostných surovin. V tomto ohledu se jedná o typickou africkou zemi.

První Evropané, kteří na toto území vstoupili, byli koncem 18. století Portugalci, jejichž záměrem bylo zde získávat otroky pro zámořský obchod, avšak ani zde, podobně jako v ostatních vnitrozemských oblastech Afriky, nedosáhli trvalého vlivu. Tato oblast naopak byla v průběhu 19. století významně ovlivňována procesy a vlivy majícími původ na území dnešní Jižní Afriky. Byla to hlavně etapa mfecane/difaqane (hladu a utrpení) a ve velké míře také místní populaci zasáhl búrský Velký trek. Tehdy sem začali pod tlakem Britů přicházet bílí osadníci holandského původu, na které uvalili své zákony a nechtěli je ani podporovat v boji proti domorodcům v hraničních regionech, čímž i celkově brzdili jejich rozpínavost. Britové zároveň nebyli tak rasističtí, a dokonce bojovali i proti otrokářství, které bylo Búry považováno za součást jejich způsobu života. Tyto vlivy pak v kombinaci s daněmi a vymáháním zákonů vedly k tomu, že se Búrové začali posouvat na sever a na východ z Kapska. A to i do úrodných oblastí na území, která se později stala britským protektorátem a získala společný název Bečuánsko.

Tehdejší Bečuánsko bylo rozlohou podstatně větší území, než je dnes vymezeno hranicemi moderní Botswany, jelikož jeho části se staly součástmi Jižní Afriky. Hranice protektorátu procházely změnami a jejich vymezení se konečné podoby dočkalo až ve 20. století, poté co se podařilo definitivně zažehnat nebezpečí kompletního pohlcení Jihoafrickou Unií, vymezit hranici s jižní Rhodesií a demarkovat hranici s Německou jihozápadní Afrikou. Bečuánský protektorát byl sice oproti svému počátku umenšen o oblast tzv. britského Bečuánska spolu s Kimberley a Spojenými státy stellalandskými, ale severněji položená část protektorátu si uchovala autonomii a byla spravována nadále přímo Brity. To zabránilo přílivu většího množství kolonistů a významně snížilo množství střetů, které by tím byly vyvolány. Bečuánsko díky tomu vlastně tedy nebylo přímo kolonizováno.

Než se zdejší situace stabilizovala, byl nicméně vývoj v oblasti poměrně bouřlivý. Přistěhovalectví Búrů rozhodně neprocházelo bez povšimnutí a místní obyvatelstvo tvořené hlavně Tswany proti nim i aktivně bojovalo. Významné bylo jejich vítězství nad Búry u Dimawe v roce 1852, jímž byl i položen základ

povědomí o společném vnějším nepříteli. Hned v roce následujícím také požádali Tswanové Brity o ochranu před Búry. Ti z počátku o toto území neměli zájem a nechtěli se do záležitosti plést. Nicméně tento britský postoj se otočil později s objevením diamantů v Kimberley a Francistownu, které vyvolalo v roce 1867 zdejší obdobu zlaté horečky známé ze Spojených států amerických. (Piknerová, 2009, str. 21-28) K této otočce také jistě přispělo založení německé kolonie Südwestafrica na území dnešní Namibie, což najednou tomuto do té doby opomíjenému území dodalo nesmírnou strategickou důležitost. (Hrbek, 1966, str. 326-327)

Místní Tswanové se v pozdější fázi 19. století obávali také spojenectví Búrů a Němců, kteří nedlouho předtím ustavili kolonii Německá jihozápadní Afrika v těsné blízkosti jejich území. Tyto obavy s nimi sdíleli i Britové, kteří v té době ještě zdaleka neměli dominanci v oblasti jižní Afriky zajištěnu. I díky tomu se podařilo Tswanům, aby získali na svou stranu právě Brity, kteří v roce 1885 oficiálně jménem britského impéria nad územím převzali záštitu podpisem protektorátní smlouvy a pod názvem Protektorát Bečuánsko ho spravovali. Ve skutečnosti přenechali z větší části moc místním a spokojili se s efektivním systémem nepřímé správy.

Po roce 1890 se však správa území částečně předala z rukou státních úředníků do rukou Britské jihoafrické společnosti Cecila Rhodese. To bylo velmi nelibě pocítováno ze strany místních lidí, jelikož Rhodes neváhal spojovat se proti nim s Búry. Tswanové proto vyslali delegaci do Londýna, které se podařilo úspěšně zapůsobit na veřejné mínění a ministr pro kolonie byl nucen jim ustoupit a ponechat jim správu ve stejném rozsahu, jako ji doposavad měli. Tswanové všeobecně měli s bělochy, a hlavně s Brity lepší zkušenosti než africké domorodé obyvatelstvo jinde. Búry se zde s pomocí Britů podařilo odrazit, a i poté Britové ponechali díky své nepřímé správě domorodce žít poměrně v klidu a podle jejich zvyklostí. Určitě tomu napomohlo i to, že čelní představitelé tswanských kmenů přijímali dobrovolně křesťanskou víru. Místní elity křesťanství přijímaly rychle, většina obyvatelstva v tom nebyla až tak aktivní. Nepochybně šlo i o politickou volbu, protože to napomáhalo ke zlepšení vztahů s Brity, které místní náčelníci potřebovali, aby se jim podařilo dlouhodobě zastavit búrský tlak na jejich území. Misionáři různých křesťanských církví v oblasti působili už v první třetině 19. století a George Moffat

přeložil Bibli kompletně do tswanštiny. Tím se Tswanům jako prvním lidem z této části Afriky zpřístupnil zdrojový text křesťanství v jejich vlastním jazyce.

Ekonomicky bylo Bečuánsko až do získání nezávislosti přívěškem a zásobárnou levné pracovní síly pro Jižní Afriku. Zhruba polovina práceschopných mužů tam odcházela za prací. Tomu jistě napomohla i ztráta obživy, když koncem 19. století zdejší ekonomiku velmi silně zasáhla epidemie dobytčího moru, která vybila až 90 % stád. Přes území Britové postavili železnici spojující Kapsko s Jižní Rhodesií, ale celkový ekonomický rozvoj byl vzhledem k povaze oblasti a důležitosti, kterou jí kolonialisté z hospodářského hlediska přisuzovali, minimální.

Pod evropským vlivem náčelníci postupně zaváděli reformy inspirované Evropany, např. svěcení neděle a podpora zavádění křesťanských rituálů. Prim v této činnosti měl Khama III., který si tím získal skutečně výsadní postavení k jednání s kolonialisty. Ne všechny reformy se nicméně setkaly se vřelým přijetím. Neoblíbeným byla opatření proti polygamii, která však dále oslabovala i odchodem mužů za prací do center na jihu. V této situaci totiž zůstaly veškeré starosti ženám, kterým to napomáhalo k větší emancipaci.

V 1. polovině 20. století Britové značně upravili systém zdejší správy a z velké části odebrali pravomoci místních náčelníků ve prospěch protektorátního centra. Jedním z projevů bylo zřízení Africké a Evropské poradní rady (African and European Advisory Councils), které v sobě měly koncentrovat záležitosti jednotlivých ras. To však vzhledem k obrovskému nepochopení mezi množstvím bělochů a černochů v protektorátu rozhodně nevedlo k rovnosti. Ve 40. letech 20. století došlo k menšímu posunu v postavení černochů, když se tswanský náčelník Tshekedi Khama poté, co velká část správních povinností a práv byla v rámci tzv. druhé koloniální okupace postupně přesouvána z domorodých institucí na britské, zaměřil na budování školství pro svůj lid s cílem ho pozvednout. Správně vyhodnotil, že pokud si někdy mají domorodí obyvatelé sami spravovat své záležitosti či se vymanit z koloniální nadvlády, budou vzdělání nutně potřebovat. (Piknerová, 2009, str. 39)

Většinou bývá u Botswany prvotní rozvoj myšlenek ohledně politického vývoje a nacionalistického směřování stavěn na základnu progresivismu náčelníků, kteří usilovali o zachování své moci a chtěli vystavět národ na základech tradičního

náčelnického autoritarismu. Nejvýznamnějším z nich byl výše zmiňovaný Tshekedi Khama. Nicméně už ve 20. letech se objevovali první myšlenky šířené nejvíce Simonem Ratshosou o směřování od autoritarismu k demokratickému systému. A tato linka se dá nakonec vysledovat, až k politickému programu dosažení nezávislosti uskutečněnému Seretsem Khamou. (Picard, 1985, str. 14) Podobně jako jinde v Africe se celá situace ohledně práv černých Afričanů na samostatnost po druhé světové válce a jejím všeobecným vlivem, jenž jsme už v této práci popsali jinde, značně akcelerovala.

2.3. Keňa

Na rozdíl od zbylých zemí, jimž se v této práci věnujeme, svým umístěním spadá do východní Afriky. Neleží tedy v přímém sousedství se dvěma zbylými zeměmi, kterými se tato práce zabývá. Má z nich nejvíce obyvatel a liší se i svojí příslušností do svahilského kulturního okruhu a jako jediná leží na mořském pobřeží, konkrétně Indického oceánu. Jejím sousedem je na západě Uganda, na severozápadě Jižní Súdán, na severu Etiopie. Na východě hraničí se Somálskem a na jihu s Tanzánií. Od pobřežních nížin se reliéf země zvedá a dává vzniku Keňské vysočiny, která je v polovině přetřata velkou příkopovou propadlinou. Tato vysočina je jednou z agrikulturně nejbohatších a také nejvyužívanějších oblastí v Africe. Právě toto úrodné území bylo oblastí velkého konfliktu období kolonialismu.

Hlavním městem Keni je Nairobi, které je umístěno zhruba uprostřed země. Druhým nejdůležitějším městem Keni je přístav Mombasa, který zajišťuje hlavní námořní spojení se světem. Keňa je největší východoafrickou ekonomikou stojící primárně na vlastní spotřebě a zemědělství. (CIA, 2015, část Kenya, Economy) Neoplývá velkým nerostným bohatstvím, a i proto stálo toto území dlouho mimo zájem nejen Evropanů.

První evropská země, jež měla v oblasti jistý vliv bylo Portugalsko, které si ho udrželo v období od 15. do 17. století, aby ho poté ztratilo ve prospěch Ománského sultanátu. Celkově ale o oblast nikdo nejevil zvláštní zájem z důvodu nízké ekonomické rozvinutosti, a tak ani Arabové zde neměli příliš velký vliv. Z těchto důvodů se otrokářství tolik nerozšířilo, čemuž napomohly i místní kmeny, které se zotročování bránily. Území bylo chudé, málo osídlené, a tudíž téměř bez

ekonomiky a zdanitelné populace, která by na zisky lákala evropské kolonialisty. Až v pokročilém 19. století se v této oblasti snažili prosadit Němci (Klíma, 2005, str. 35-37), kteří se připojili do koloniální horečky poměrně pozdě, a tak museli vzít za vděk i územími, která nikdo jiný nechtěl jako jsou např. dnešní Namibie a právě Keňa. O Keňu měli minoritní zájem akorát Britové, kteří území ale až tolik nechtěli pro něj samotné jako spíše kvůli tomu, že poskytovalo přístup k moři vysoce ceněné kolonii Uganda, později skrze něj vybudovali železnici vedoucí k Viktoriinmu jezeru. (Thompson, 2015, str. 63)

Území nyní známé jako Keňa bylo v roce 1895 vyhlášeno protektorátem pod názvem Britská východní Afrika a zůstalo jím do roku 1920, kdy bylo přeměněno v kolonii. (Klíma, 2012, str. 195, 249) Kvůli silné podpoře přistěhovalců ze strany Británie se zde již brzy začali usídlvat bílí přistěhovalci a vytvořila se vládnoucí vrstva lidí evropského původu. Mezi prvními bělochy, kteří sem přišli, byl na začátku poměrně významný búrský prvek. Na přelomu 19. a 20. století totiž probíhal v Jižní Africe konflikt, ve kterém se Britové snažili donutit Búry, aby akceptovali jejich nadvládu. Někteří Búrové, hlavně stoupenci Britů, se v té době vydali do Britské východní Afriky, aby zde žili. Tato první vlna přistěhovalců se usadila v úrodných oblastech a sehrála významnou roli v rozmachu zdejšího zemědělství. Hlavním lákadlem pro všechny bílé kolonisty byla půda Keňské vysočiny, která patří mezi nejúrodnější v Africe, a navíc je příhodně umístěná ve vyšší nadmořské výšce poskytující Evropanům vhodné a příjemné klima. Už od začátku britského angažmá byla půda prioritou a kolonialisté rozhodně neváhali přístup k této půdě pro bílé osadníky prosazovat silou a velmi nevybíravě. Tato politika přinesla přerozdělení půdy takovým způsobem v neprospěch černochů, že množství půdy vlastněné osadníky naprosto neodpovídalo jejich počtu. Geografické umístění pro Evropany nejvhodnějších a nejvýnosnějších oblastí bylo primárně v místech, které právě kvůli jejich úrodnosti poměrně hustě pobývali různé místní kmeny. Mezi ty nejhůře zasažené patřily kmeny Kikujů, Masajů a Nandů, pro něž se postupně otázka rozdělení půdy stala zdrojem obrovského rozhořčení a stížností.

Zdaleka nejhůře bylo touto politikou zasaženo etnikum Kikujů, kterým byla nejenže sebrána půda, ale i na té co jim zbyla, bylo zakázáno či omezováno pěstování plodin na prodej. Tento přístup ze strany Evropanů měl konkrétní záměr.

Vedl totiž k masivnímu nárůstu námezdních pracovních sil v zemědělství. Místní obyvatelé byli zbaveni půdy a koloniální správa na ně uvalovala stále se zvyšující daňové zatížení. Ti pak ztratili schopnost, pokud ji i kdy měli, tyto daně zaplatit jinak než se nechat najmout na práci na farmách vlastněných bělochy, (Thompson, 2015, str. 64) kde byli oprávněně nespokojeni s nespravedlivě nízkou výší mezd, kterou za práci na polích dostávali. Tato práce navíc byla postupně čím dál tvrději vynucována formou zákonů a nařízení, např. od roku 1918 museli domorodci ročně odvést celých 180 dní práce na farmách nebo stavbách. (Klíma, 2012, str. 249)

Kromě lidí evropského původu se sem stěhovali Indové, jelikož nerozvinutá lokální ekonomika podnítila Brity k podpoře imigrace Indů, aby zastali segment ekonomiky, který si pro sebe nezabrali bílí a zároveň je neprovozovali ani domorodí Afričané. Ekonomické role v kolonii tudíž byly rozděleny mezi tři přítomná etnika hierarchicky na rasovém základě. Bílým Evropanům náležela nejvyšší pozice, byli hlavně farmáři, obhospodařující na úkor domorodých lidí stále se rozšiřující pozemky, kde pěstovali různé plodiny. Nejvíce se soustředili na výnosné plodiny na vývoz jako je např. káva. (Klíma, 2012, str. 249) Dále bílí zastávali veškeré důležité posty v administrativě a správě kolonie. Indové zajišťovali „střední“ segment ekonomiky, obchod, většinu služeb a řemesel. Nejnižší příčka byla rezervována pro lidi černé pleti, kteří měli tvořit primárně rezervoár extrémně levné pracovní síly pro evropské farmáře. Podobně bylo k původnímu obyvatelstvu přistupováno i z politického hlediska. Jistě tomu napomáhalo i to, že jejich politické jednotky byli menší než kmeny. (Thompson, 2015, str. 62-63)

Z právě ukončeného přehledu je zřetelně vidět, že i přes jedinečnost dějinného procesu v každé zkoumané zemi je vývoj do značné míry konvergentní, byť mající rozdílné tempo. U všech zemí je společným prvkem nespravedlnost ve formě silného rasismu kolonizujících, která poskytuje jednoznačný základ pro pozdější aspirace na prve rovnoprávné postavení a následně dominantní, jak je přirozené, ve vlastní zemi. U všech zemí lze sledovat postupný rozvoj ekonomiky, rozvoj vzdělávání a s tím spojeným vznik moderních elit. V tomto období se jako primární jeví vlivy externí ve formě koloniálních politik a pak také širší globální události, které se promítaly i dovnitř Afriky a dodávaly událostem novou dynamiku.

3. Komparativní empiricko-analytická studie boje za národní osvobození v Zambii, Botswaně a Keni

V této části se zaměříme na samotný průběh boje a na komparaci míry využívání násilí při úsilí o dosažení práva na sebeurčení a politickou nezávislost. Využijeme k tomu informace z témat, kterým jsme se v této práci věnovali doposud a dále poskytneme demografické informace a zanalyzujeme rasové zastoupení v příslušných populacích jednotlivých zemí. Kde to bude možné a účelné také prozkoumáme etnické rozložení v rámci domorodého obyvatelstva. To bude nicméně podružné, protože vzhledem k výzkumné otázce této práce, se primárně budeme soustředit na rozložení rasové. Přestože sesbíraná data obsahují informace o množství, jak absolutním, tak relativním i o dalších jejích rasových složkách, tak je zde do značné míry pomineme, jelikož v hlavní otázce této práce, jak bude vidno i z poskytnutých informací o národněosvobozeneckém boji samotném, nehrály v těchto zemích zásadní roli. Vždy šlo primárně o boj Afričanů za osvobození z rukou Evropanů. Klíčové tudíž bude porovnání složek populace afrického a evropského původu.

Při porovnávání položíme vedle sebe hlavní záchytné body skutečných situací, za kterých jednotlivé prostředky ve zkoumaném procesu opravdu nacházely uplatnění. Porovnáme jeho průběh v čase i použitých prostředcích a reakcích jednotlivých aktérů, stejně jako vyvineme úsilí k pochopení jejich motivací. Tato snaha nám poslouží k nalezení základních vodítek na první pohled skrytých, abychom na nich mohli vystavět konkrétní závěry v individuální rovině jednotlivých zemí, tak i závěry obecné vyplývající z těchto zjištění. Údaje o využívání násilných i nenásilných aktivit a další data obsažená v této kapitole nám umožní poznat společnosti a poskytnou přehled o průběhu zápasu národního osvobození ve zkoumaných zemích. Následně nám poslouží na základě shromážděných informací k hledání a nacházení společných a rozdílných rysů, abychom se vypořádali s výzkumnou otázkou.

3.1. Použité prostředky a průběh národněosvobozeneckého boje

V jednotlivých zemích se průběh i používané prostředky na jednu stranu do velké míry shodovaly, na tu druhou značně lišily, jak v časové souslednosti jejich

použití, tak i v míře naléhavosti s jakou se síly působící zpočátku za cílem zlepšení životního údělu Afričanů, tak postupem času stále více za vydobytí národní nezávislosti, snažily dosáhnout vytčených cílů. O vrcholném období boje za národní osvobození lze hovořit až po druhé světové válce. Toto platí jak ve zkoumaných teritoriích, tak i jinde v Africe. Přestože už dříve probíhal boj proti nadvládě bílých cizinců, tak až tehdy se plná nezávislost stala i v Severní Rhodesii, Bečuánsku a Britské Východní Africe skutečným široce přijímaným a vyžadovaným politickým imperativem.

Pro výsledek národněosvobozeneckého boje sehrály klíčovou roli organizované skupiny, mnohem méně už aktivity jednotlivců, které víceméně analogicky ve všech těchto teritoriích předcházely organizovanému postupu. Proto se budeme věnovat primárně organizovaným formám těchto prostředků od počátku vzniku prvních moderních organizací a až po získání nezávislosti. Prozkoumáme, jak z organizací vyrůstá a navazuje na ně úsilí o samotné národní osvobození se zvláštním zřetelem na jejich politické nástroje a aspekt násilnosti.

Na území dnešní Zambie moderní organizace bojující za práva domorodců vznikají poprvé těsně před první světovou válkou. Usilovaly primárně o zlepšení postavení černého pracovníka a člověka v systému plně ovládanému evropskými zájmy. Průkopnickou organizací se stala Mwenzo Welfare Association (MWA). Vznikla roku 1923 ve městě dle něhož získala jméno a u jejího zrodu stál otec pozdějšího prvního prezidenta nezávislé Zambie David Kaunda. Pocházel z Ňaska, kde díky lepšímu přístupu do škol, než panoval v Severní Rhodesii, nabyl jako řada jiných vzdělání. (Roberts, 1976, str. 196-197) MWA se jako první začala organizovaně vymezovat proti bělochům a otevřeně kritizovala jejich chování vůči většině. Postupně začaly podobné organizace usilující o zlepšení životních podmínek původních obyvatel vznikat i v jiných částech Severní Rhodesie. Jejich primárním nástrojem bylo vyjednávání a snaha o oboustranně výhodnou domluvu a spolupráci. Časem proběhly i pokusy o sjednocení těchto organizací za účelem zvýšení jejich síly a zlepšení vyjednávací pozice, což bylo ale ze strany státní autority zakázáno. Jejich spojení se podařilo uskutečnit až v roce 1944.

V Zambii později, než welfare organizace progresivně vznikaly odbory, v nichž se spolčovali Afričané s cílem zvětšit svou vyjednávací sílu. Odborové

organizace hrály roli jedné z prvních moderních forem koordinace, které často sehrávaly i určitou roli v boji o sebeurčení. V Severní Rhodesii bylo černým pracovníkům umožněno se odborově sdružovat až poměrně pozdě, a to během druhé světové války. První odborovou organizací, která vznikla v roce 1943, byla organizace obchodních prodavačů African Shop Assistant's Association (ASAA). Brzy ji následovaly mnohé další během i po válce. Významným bylo spojení důlních odborových organizací v jednu pod názvem Northern Rhodesia African Mineworker's Union (NRAMU) roku 1949, jejímiž členy se ve velmi krátké době stala polovina všech domorodých důlních dělníků. Oba typy organizací hrály na tomto území dlouho hlavní roli mezi moderními typy organizací původních obyvatel, byť působily povětšinou jen lokálně. Za války bylo povoleno i jejich slučování do větších celků, které sdružovaly zájmy napříč ekonomickými i společenskými sektory na větším území. Jejich činnost byla značně mírová a nejvíc se řídila snahou o dohodu s evropskými autoritami, ať už soukromými či veřejnými.

V Botswaně naproti tomu v těchto letech z důvodů, které jsou široce kladeny na velmi malý rozvoj ekonomiky, docházelo k jen naprosto minimální organizaci zájmů ve sdruženích moderního typu. Občas se projevila aktivita některých jednotlivců, ale africké zájmy byly primárně v rukou náčelníků, kteří se ponejvíce snažili o zachování svých, potažmo tradičních zájmů. O jejich ochranu usilovali v rámci nastaveného koloniálního systému a jeho autorit vyjednáváním a odvoláváním se k jeho institucím. Díky ponechání správy v rukou náčelníků byli místní Afričané ze strany Evropanů utlačováni jen velmi málo, a tudíž nebyli ani příliš motivováni rozvíjet politické aktivity. Nízký ekonomický rozvoj území tehdejšího Bečuánska, často připisovaný nezájmu Británie, byl, minimálně částečně, promyšlenou antikolonialistickou politikou místních náčelníků. (Parsons, 1985, str. 32) Hospodářský rozvoj šel v Africe ruku v ruce s příchodem bělochů, utlačováním práv místních a tím pádem také s rozvojem boje za práva černých Afričanů a za národní osvobození. Nedostatek ekonomického rozvoje tudíž zpomaloval i místní politický vývoj. Malé zárodky se v období před druhou světovou válkou vysledovat dají u Simona Ratshosy a v politickém působení náčelníků. V jiných afrických zemích velmi politicky aktivní odbory či jiná zájmová sdružení a noviny se zde až na několik málo výjimek téměř nevyskytují. Pro Botswanu byl nejdůležitějším

katalyzátorem procesu boje za vlastní stát efekt mohutné vlny dekolonizace jinde v Africe. (Nengwekhulu, 1979, str. 51-54)

Odbory v Botswaně velkou roli nehrály, o to více zde byl tento proces definován a utvářen tradičními autoritami, mezi nimiž postupně vynikl Seretse Khama, významný následník trůnu. Toho v následném postoji k získání nezávislosti a uspořádání budoucího státu na unitárním základě jistě silně ovlivnily události spojené s jeho manželkou, bílou Angličankou Ruth Williams, s níž se seznámil a později si ji vzal během svého studijního pobytu v Británii. Na domácí půdě se rozpoutal odpor vůči tomuto spojení. Vymezil se proti němu náčelník Tshekedi Khama, strýc Seretse Khamy. Zásnuby s běloškou nebyly předem schváleny a byly navíc prezentovány jako hrozba integrity kmene. Z toho důvodu Seretse cestoval do Bečuánska a podstoupil řadu setkání tzv. kgotla, kde mělo být v širokém plénu rozhodnuto o jeho budoucnosti jako náčelníka. Výsledkem těchto jednání bylo, že se mínění přiklonilo na stranu Seretseho i díky vystoupení samotné Ruth. Tshekedi se na základě tohoto výsledku rozhodl rezignovat na náčelnickou funkci. Události vzbudily díky novinářům všeobecnou pozornost a vyvolaly ze strany Jižní Afriky tlak, kterému Británie dle dnes už zveřejněných materiálů podlehla. Seretse byl poslán britskými úřady do exilu a připraven o post náčelníka pod záminkou, že jeho nepřítomnost v Bečuánsku je nezbytná k zachování klidu a míru. Ve skutečnosti šlo o příklad podřízenosti britské politiky zájmům Jihoafrické Unie, která prováděla politiku apartheidu. Navíc byl v pohybu omezen i Tshekedi, což v důsledku oba muže nakonec proměnilo v nacionalisty usilující o samostatnost. Stojí za zmínku, že celá země byla touto podřízeností zájmům Jižní Afriky zaražena. (Picard, 1985, str. 15-16)

V Zambii bylo postupně povoleno založení odborů i u dalších černošských profesí, a vznikla také Rada afrických zástupců (African Representative Council) jako platforma, kde by se jednou ročně sešli Afričané a mohli ventilovat své požadavky. I tak ale se život černochů zlepšoval v Severní Rhodesii jen pomalu a vzniklou Radu běloši omezili, tím že ji neposkytli žádné pravomoci, reálně o ničem nerozhodovala. Alespoň ale posloužila jako dobrá škola pro cizelování schopností, obdobně jako podobná instituce v Keni, a též umožňovala výměnu názorů mezi budoucími politickými vůdci. (Hulec & Olša, 2008, str. 187-189) Běloši po válce akcelerovali už dříve započaté snahy na sjednocení obou Rhodesií a Naska v jeden

stát, Středoafričskou federaci. Jejím účelem bylo upevnit vládu bílé menšiny, která byla v Ňasku i Severní Rhodesii poměrně malá, jejím spojením s výrazně početnější bílou menšinou v Jižní Rhodesii. Po válce se už ale situace podstatně změnila, jelikož se černí bojovníci po návratu domů snažili uplatnit válečné poznatky nejen v každodenním životě, ale snažili se prosadit i své pohledy na budoucí politické zřízení. (Hulec & Olša, 2008, str. 203) Prvním opravdu silným stimulem ke skutečně celoteritoriální politické akci, která dala vznik Kongresu, se tudíž stala bělošská snaha o vznik federace. Tehdy se z výrazně liberalizačního a reformistického politického kurzu africké politické snahy obrátily k úplné demontáži koloniálního systému. (Fiala, 2017, str. 117)

Afričané správně od začátku vnímali, že tyto sjednocovací snahy jdou jednoznačně ve prospěch bělochů, a proto proti nim od začátku důrazně vystupovali, přičemž velkou hnací silou byl strach Afričanů ze ztráty půdy. (Roberts, 1976, str. 202-209) Očividnou ukázkou této jednostrannosti byla i neúčast černých zástupců na vyjednávání o vzniku federace, kam ani nebyli pozváni, přestože oficiálně měla federace být postavena na principu spolupráce mezi bělochy a černochoy tzv. partnerství, anglicky partnership. Za tímto účelem se zřídil Středoafričský výbor (Central African Council), v němž byli zastoupeni běloši i černoši a jenž měl na výše zmiňovaném principu sjednocovací snahy koordinovat. Běloši nicméně jeho práci vyloženě znemožňovali a jeho neschopnost pak svalovali na černé zástupce, čímž jim Středoafričský výbor posloužil k prosazení jejich jednostranných zájmů. Toto potvrzuje i vyjádření NRANC o nesouhlasu Afričanů se zřízením federace, která je jednoznačně budována proti zájmům původních obyvatel. (Hulec & Olša, 2008, str. 203-205) Britové tento postoj místních Afričanů ignorovali z obav, aby to jihorhodéské rasisty nevehnalo do náruče Jižní Afriky. Pod níž by vznikla rasistická velká bílá Jižní Afrika, jež by nevyhnutelně spěla ke konfliktu či dokonce válce s černou západní Afrikou, kde už získávaly nezávislost první země. (Ilfie, 2007, str. 244)

Odpor proti federaci ze strany Afričanů trval dál nenásilnými prostředky a např. v roce 1951 proběhlo jen v Severní Rhodesii na 90 demonstrací proti zřízení federace. V tomtéž roce se také 21. července v Lusace konala konference NRANC. Zastoupeny na něm byly všechny vrstvy afrického i evropského obyvatelstva a společně na něm odhlasovaly rezoluci odsuzující snahy Evropanů zaprodat africké

obyvatelstvo jihorhodeským rasistům. V Jižní Rhodesii totiž významně rostly sympatie k jihoafrickému apartheidnímu systému a byla stupňována segregace ras. V následujícím roce se odpor původních obyvatel i na základě výzvy NRANC zintenzivnil a proběhlo minimálně 114 akcí různého charakteru, na nichž participovalo nejméně 45 000 lidí. V roce 1953 se odpor dále stupňoval a 23. března předseda NRANC Harry Nkumbula v Lusace spálil bílé knihy o federaci, přičemž současně prohlásil, že období vyjednávání skončilo, nyní budou na protest mluvit činy a okamžitě vyhlásil na 1. a 2. dubna velkou stávkou. Šlo o první čistě politickou stávkou a jen v Lusace se jí zúčastnilo 30 000 lidí, z nichž nezvykle velkou část tvořili státní zaměstnanci.

Přes veškerý odpor domorodých Afričanů však nabyla federální ústava platnosti 1. srpna 1953 a 3. září byla na jejím základě vyhlášena Středoafriická federace Rhodesie a Naska. Šlo však o umělý státní útvar vytvořený v zájmu menšiny, který už neodpovídal soudobé politické situaci v Africe, ve které už zanedlouho začalo docházet k vyhlášení prvních nezávislých afrických států. (Hulec & Olša, 2008, str. 209-214) I když federace byla vytvořena se záměrem spojit všechna zúčastněná území, tak se od počátku projevovala dominance jihorhodesanů, a to hlavně v ekonomických otázkách. Příkladem budiž plán na stavbu přehrady na řece Kafue v Severní Rhodesii, která měla dodávat hydroenergi pro provoz průmyslu a těžby v Copperbeltu, ale namísto ní byla postavena přehrada Kariba na Zambezi, která zásobila energií Rhodesii Jižní. Časem kvůli takovým jednostranným krokům přestávala federace vyhovovat i radě bělochů. V kombinaci s tlakem ze strany černých politiků, který se koncem 50. let na federaci stupňoval a který byl silně podporován i ze zahraničí ze strany východního bloku i hnutí nezúčastněných zemí, a změnou britského postoje začalo být zřejmé, že federace nebude mít dlouhého trvání. Po Mau Mau Britové nastavili nový kurz politiky a už neprosazovali zájmy bílých, ale naopak chtěli vládu většiny. Tato politika byla ve Středoafriické federaci kvůli dominanci Jižní Rhodesie samozřejmě odmítnuta. (Reid, 2012, část Violence: Growth, Form and Impact 16. kapitoly)

Tento nový kurz politiky směrem k vládě většiny se projevil i v Botswaně. Nastala graduální příprava zapojení Afričanů do moderního politického procesu. Dynamiku zvyšování zapojení původních obyvatel a s tím související změnu mocenské rovnováhy dodávala koloniální autorita, což je určitě jedním z důvodů

proč v cestě k botswanské nezávislosti nebylo třeba používat velkého tlaku a už vůbec ne násilí, potřebným po celou dobu bylo prakticky jen jednání a dobrovolná kooperace obou stran. Součástí snahy kolonialistů bylo ustanovení různých úrovní volených orgánů. Mezi ty na nižší úrovni patřily Místní rady (Local Councils), které byly ustaveny v roce 1957, aby asistovaly náčelníkům. (du Toit, 1995, str. 23) Ještě předtím došlo v roce 1950 k vytvoření Společné poradní rady (Joint Advisory Council) doplňující už dříve vzniklé Africké a Evropské poradní rady. Společně poskytovaly několik platforem pro debatu o aktivitách a cílech koloniální vlády protektorátu. Důležitou snahou v 50. letech pak bylo ustavení Legislativní rady (Legislative Council), jejíž následné zřízení spolu s Výkonnou radou (Executive Council) proběhlo na základě rozhodnutí koloniálních úřadů. Cesta k vytvoření ústavy a vyhlášení nezávislosti byla jednoznačně nastoupena. (Picard, 1985, str. 16-17) Těmito kroky bylo mimo jiného de facto ukončeno období nepřímé vlády.

V Botswaně se v tomto období začalo více rozvíjet národní hnutí a od roku 1952 se začali hlavně podporovatelé Seretse Khamy postupně organizovat s cílem získat pro Bečuánsko politickou nezávislost a zároveň budovat ekonomickou soběstačnost. K jejím základům významně přispěly i tradiční autority, hlavně Tshekedi Khama, který dojednal dohodu o těžbě mědi bez účasti Jihoafrické Unie. V 50. letech také byla definitivně zažehnána hrozba včlenění Bečuánska do Jižní Afriky nebo Rhodesie. Tím se stala pro britské centrum ještě zřejmější nutnost budování institucí a schopností místních lidí, aby bylo možno vládu předat a zajistit fungování samostatného státu po předání moci. (Robinson, 2006, str. 115-119) Spadají sem také počátky botswanského politického stranictví. První politickou stranou, která vznikla, byť se v detailech zdroje rozcházejí, byla roku 1959 Bechuanaland Protectorate Federal Party (BPFPP). Dle některých z nich se po nějakém čase přejmenovala na Bechuanaland Liberal Party (BLP). Zdroje se také liší v tom, kdo byli její členové i jaký politický program a čí zájmy nejlépe odrážela. Každopádně je historie této strany poměrně mlhavá. Z dostupných konfliktních střípků informací se dá hypotetizovat, že neměla přesně vyhraněný program, který se navíc mohl v průběhu času i měnit, a tím vysvětlit rozpory mezi jednotlivými zdroji. Jednoznačné však je, že po roce 1962 už neexistovala a její bývalí členové se mnohdy přidali k jiným politickým stranám. (Nengwekhulu, 1979, str. 58-59) (Morton, 2018, heslo Federal Party) Obdobně krátce a v konečném důsledku bez

většího dopadu působila na přelomu 50. a 60. let také Bechuanaland Congress Party (BCP).

Významným milníkem v procesu boje za národní osvobození Botswany se stal únik aktivistů z Jihoafrické Unie po sharpevillském masakru v roce 1960. Jejich přítomnost a politická činnost vyústila ve vznik velmi protikolonialisticky konfrontační Bechuanaland People's Party (BPP). Ta byla prvním skutečně nacionalistickým hnutím, které získalo podporu ve významné části společnosti a jako první organizovaná politická skupina požadovala plný transfer moci a nezávislost. Vznik BPP se časově shodoval s činností koloniální správy, která už dříve začala vyvíjet aktivity směřující k vytvoření lokálních kompetencí k převzetí vlády. BPP požadovala rychlejší postup a okamžité ukončení bílého rasismu a přesun moci do rukou Afričanů. Zároveň si uvědomovala i důležitost Seretse Khamy v budoucím nezávislém uspořádání a počítala s ním jako budoucí hlavou státu, byť jen v titulární roli. To v konečném důsledku způsobilo rozchod Seretse Khamy a BPP, které původně mělo jeho podporu.

Roku 1961 došlo po omezených národních volbách, které bojkotovalo BPP, k ustavení Legislativní rady. Činnosti v ní a dalších orgánech se ukázaly jako ideální prostředí pro sdružování osobností, které nebyly spojené s BPP a jejich spolupráce vykristalizovala ve vznik Bechuanaland Democratic Party (BDP) se Seretsem Khamou jako jejím předsedou. Ten se v tomto období také stal preferovanou osobou ze strany koloniální moci se širokým předpokladem, že to bude on, kdo by měl zemi vést. Přesto nebyla pozice BDP zpočátku díky náskoku BPP zdaleka jistá. Postupně se jí však podařilo vybudovat širokou voličskou základnu napříč všemi regiony až na úroveň celostátní dominance. Dá se souhlasit s postřehem L. A. Picarda, že rozvoj politických stran ze strany etablovaných místních elit nebyl třeba dokud nebylo jejich postavení ohroženo jinou silnou politickou organizací. (Picard, 1985, str. 16)

Vznikem a rozvojem BDP bylo zajištěno, že proběhne hladké předání moci místní autoritě se souhlasem ze strany koloniálních úřadů. Všechny kroky, které byly v těchto letech podniknuty, od sepsání ústavy přes vybudování nového hlavního města, byly mírové a vedly k tomuto cíli. Stát Botswana byl jako nezávislý

vyhlášen 30. 9. 1966 a jeho prvním prezidentem se stal Seretse Khama. (Ramsay, 1998, kapitola 8) (McKenna, 2011, str. 88-89)

Vyjednávání nebylo jediným nástrojem ve zkoumaných zemích, který lidé v boji za svá práva ve velké míře používali. V roce 1935 proběhly např. na severu Zambie první stávky důlních dělníků (Roberts, 1976, str. 202), bohužel ale byly neorganizované, takže jejich dopad na zlepšení situace černých dělníků nebyl příliš velký. Absenci koordinující organizace zde do jisté omezené míry suplovaly bembské taneční společnosti mbeni, jichž se účastnili i lidé náležející k ostatním etnikům. Neexistence skutečné politické entity byla částečně napravena v roce 1937, kdy byl založen Northern Rhodesia African National Congress (NRANC), který se ale soustředil spíše na řešení menších lokálních problémů. V průběhu druhé světové války se pak jako i v jiných Afrických zemích podstatně zvýšilo povědomí o vnějším světě i sebevědomí mužů, kteří v ní bojovali. I když se branná povinnost vztahovala jen na bělochy, tak se do armády hlásilo také velké množství černých dobrovolníků. Toto vše se odrazilo nejen ve vzniku Northern Rhodesia Congress (NRC), který v roce 1951 přijal jméno Northern Rhodesia African National Congress (NRANC) (Roberts, 1976, str. 197-198, 210), dříve zakázaným spojením welfare organizací ve 40. letech, ale i vznikem odborových organizací a s tím spojeným nárůstem počtu stávek, které už nyní byly organizované. (Hulec & Olša, 2008, str. 187)

V rozporu s evropským pohledem na rozvinutost místních lidí se opravdové nacionalistické aspirace jako první objevily v Keni. Tam totiž změna statusu území z protektorátu na korunní kolonii předznamenala i změny ve vnitřních záležitostech a ve 20. letech se poprvé vlivem záborů půdy bílými kolonisty, nucenými pracemi, úřady zaváděnými identifikačními doklady a omezeními, která britská koloniální správa i z důvodu zvyšování zisků pro bílé kolonisty, uvalila na pěstování kávy, aby ji domorodci mohli pěstovat jen v nízkém množství či vůbec, ale také zvýšením množství Afričanů, jimž se dostalo vyššího vzdělání, významněji zažehlo keňské nacionalistické hnutí. (Thompson, 2015, str. 70) Asi i proto zde už před válkou Jomo Kenyata podporoval nacionalismus, který se setkával s pozitivní odezvou místních obyvatel a probíhaly snahy o dosažení politického zapojení do rozhodování na celokoloniální úrovni. To je velký rozdíl oproti Zambii a Botswaně, ostatně jako většině subsaharské Afriky, kde se tyto tendence výrazněji projeví

až po druhé světové válce. Nespravedlivá politická a sociální situace se díky práci vůdců jako Jomo Kenyatta a Harry Thuku stávala očividnou i pro masy běžných Afričanů. Ztráta půdy a další příkoří sloužily jako argumenty pro získání podpory myšlenkám nacionalismu mezi rolníky. Celkově se první generace afrických vůdců snažila přesvědčit, že místní zájmy budou nejlépe chráněny nacionalistickými stranami. (Iliffe, 2007, str. 243) Podepisovaly se petice a mírumilovně se požadovalo navrácení půdy, žádalo se o politická práva a o zvýšení mezd či v některých případech proti jejich snižování. Požadavky na nezávislost mezi válkami zaznívaly jen velmi málo, ale Jomo Kenyatta patřil mezi to málo afrických vůdců, kteří ji požadovali už tehdy. (Thompson, 2015, str. 73)

První politickou organizací založenou Afričany v Keni, nepřekvapivě vzhledem ke značným křivdám, jež utrpěli konkrétně Kikujové, bylo kikujské sdružení East African Native Association (EANA), které vzniklo už roku 1921. Cílem organizace bylo pokojně protestovat proti zabírání půdy a za zvýšení mezd. Toto hnutí bylo tvrdě potlačeno koloniální policií a orgány. Na jeho místě však vzniklo sdružení Kikuyu Central Association (KCA), které sice také nebylo úspěšné v otázce mezd ani záborů půdy, alespoň se mu dařilo na poli vzdělávacím, které mělo být přístupné i těm ekonomicky nejslabším. Zakládaly se školy, a dokonce byla založena i pedagogická škola pro učitele. Celkově Kikujové vybudovali v letech 1929-1952 mezi 300 až 400 školami. (Iliffe, 2007, str. 231) V tomto období vznikla také organizace zvaná Kavirondo Taxpayers Welfare Association (KTWA), která spolu s KCA jako první usilovala o přímé zastoupení Afričanů na centrálním rozhodování v kolonii. I tak uběhlo půlstoletí bez jejich politické participace na celokoloniální úrovni. (Thompson, 2015, str. 62)

Afričané se mohli politicky angažovat maximálně na lokální úrovni v Domorodých radách (Native Councils), jež byly alespoň zpočátku přijímány Afričany s nadšením. Koloniální úřadům na druhou stranu sloužily odkloněním kritiky v době vzrůstajícího rozhořčení a strachu z dalších záborů půdy. Měly, ale také ustavující vliv na vznik kmenové sounáležitosti. V Keni, jak jsme zmiňovali výše, původně existovaly politické jednotky menší než kmeny. Nyní však tyto rady svým širším dosahem napomohly ke vzniku větších politických celků. Na tomto kmenovém základě poté vznikaly v 50. letech nové politické skupiny.

Dominance obyvatel mimoafrického původu v politice se projevovala i tím, že v lokální správě byly domorodé zájmy zastupovány a chráněny bělochy či Indy. Jedním z efektů absence lokálního afrického prvku v koloniální politice pak bylo i to, že se na nejvyšší politické úrovni ve 30. letech 20. století hlavním tématem stal boj mezi bílými osadníky a koloniální metropolí. (Thompson, 2015, str. 65-70) Bílí farmáři usilovali o udělení statusu dominia, což by jim dalo naprosto volnou ruku ve vedení státu, který by vysoce pravděpodobně vedl k velkému neprospěchu pro místní. Existovala oprávněná obava, že zájmy domorodých Afričanů by byly naprosto opomíjeny a veškerá rozhodnutí by nahrávala jen bílé menšině. Neboli vedla by k dalšímu odcizování půdy, která ještě zůstávala v držení místních a tím by dál narůstalo množství pracovníků domorodého původu, jejichž osud by byl ponechán plně v rukách bílých farmářů.

Status dominia nakonec Keni nikdy udělen nebyl, přesto Velká Británie bílé osadníky ve velkém podporovala a jen v malé míře je brzdila v jejich kýžené politice. Jedním z důvodů pro to byl i názor, že obyvatelé dnešní Keni nejsou na dostatečné úrovni, aby vůbec mohli adekvátně, byť i jen třeba v malé míře participovat na celoteritoriálním politickém procesu. Byli považováni za příliš zaostalé i v porovnání s domorodým obyvatelstvem západní Afriky. Všeobecně Britové ještě ve 40. letech pokládali za možný jen velmi pomalý pokrok. V rámci této politiky začali roku 1944 do legislativní rady kolonie být přijímáni i afričtí zástupci, byť nebyli voleni ale jmenováni, a tudíž i značně loajální koloniálnímu zřízení. Místní lidé totiž nebyli považováni za zralé pro volby, při nichž by bílí ani nebyli považováni za konkurenci. (Iliffe, 2007, str. 243) Osadníci sice myšlenku na vlastní samostatnou vládu neopouštěli, avšak Velká Británie již trvala na sdílení moci všemi rasami tzv. multirasismu. (Thompson, 2015, str. 67, 75) Bílí kolonisté sdílení moci odmítali, i když by bylo postaveno na „rovnosti“ ras, a tudíž by bylo naprosto neproporcionální vzhledem k počtu jejich příslušníků. Tato politika nicméně byla alespoň zpočátku přijímána poměrně příznivě částí Afričanů. Někteří v ní totiž viděli příležitost postupně posilovat svoje pozice. Nicméně po druhé světové válce se v rámci globálního dekolonizačního procesu začalo jevit dosažitelným koloniální řád kompletně změnit a nové uspořádání postavit na většinovém základě bez ohledu na příslušnost k jakékoli rase. Všechny ostatní politické směry tudíž značně ztratily na své přitažlivosti.

Doposavad jsme zmiňovali hlavně nenásilné nástroje, které zahrnují vyjednávání, stávky, rezoluce, pokojné protesty a apely ke koloniální autoritě ať už lokální či metropolitní. V další fázi se paleta používaných nástrojů hlavně v Zambii rozšiřovala spolu s tím, jak se zvyšovaly na jedné straně požadavky Afričanů a na druhé straně, jak si čím dál více uvědomovali, že bez použití nových nástrojů požadovaných pozitivních změn nedosáhnou. V rámci svého spravedlivého boje se někdy dopouštěli i přehmatů jako v případě nabádání černošských zemědělců, aby nenechávali očkovat svůj dobytek proti spavé nemoci, což pak způsobilo úhyn 6 000 kusů, po kterémžto teprve byl bojkot odvolán. Odpor formou bojkotu byl rozhodně úspěšnější ve městech, kde ho i logicky bylo podstatně jednodušší organizovat. Lidé úmyslně porušovali předpisy rasové segregace, bojkotovali rasistické obchody a instituce, jež na předpisech trvaly a masy lidí též vyvíjely tlak na své zaměstnavatele za zrušení barevné přehrady, stávkovalo se za vyšší mzdy a zlepšení pracovních podmínek.

Akce proti koloniálnímu režimu, federaci, za zlepšení životních podmínek a později za národní osvobození občas nabývalo v Zambii i podob násilných akcí. Velké nepokoje proběhly na severu země a podél železniční trati v roce 1959. Už dříve jim předcházela rozkol uvnitř NRANC, kdy budoucí první zambijský prezident Kenneth Kaunda spolu s dalšími založili konkurenční Zambian African National Congress (ZANC). Začali se rozcházet i v tom, jak v odporu dál postupovat. NRANC nyní prosazoval násilný boj, zatímco ZANC chtěl pokračovat mírovými prostředky, nicméně i tak byl ZANC úřady zakázán a jeho vedení uvrženo do vězení. To vyvolalo dvouměsíční protesty, které poznamenaly i značné násilnosti.

V politickém prostoru, který se uvolnil po zákazu ZANC v krátkém časovém úseku vznikla řada organizací, které se roku 1960 sloučily a byla vytvořena nová United National Independence Party (UNIP), do jejíhož čela se po propuštění z vězení postavil Kenneth Kaunda, a která pod jeho vedením nakonec dovedla zem až k nezávislosti. Dnes bývají za počátek tohoto období boje označovány aktivity nazývané Cha-cha-cha podle oblíbené konžské písně spojované právě s Kennethem Kaundou po jeho návratu z návštěvy západní Afriky v roce 1961, kdy byl na letišti v Salisbury zadržen a prohledán. Kenneth Kaunda dlouhodobě prosazoval mírový přístup, ale i tak řada aktivit přerostla v násilné akce, a to hlavně ty pořádané Ligou mladých, anglicky Youth League, které se Kaundovi

i přes veškerou snahu nedařilo zklidnit. Docházelo k útokům na železniční stanice, školy a státní podniky, byly strhávány telefonní dráty a zničeno několik mostů. (Hulec & Olša, 2008, str. 224-228)

Odpor proti federaci v Severní Rhodesii jednoznačně přetrvával, a to hlavně protože nebyl uplatňován předpokládaný princip partnerství. Velká Británie došla k závěru, že bude potřeba upravit ústavu a umožnit větší zastoupení původních Afričanů v legislativě i exekutivě. Požadavky a úpravy jejich role dospěly až do stadia, kdy došlo v roce 1963 k rozpuštění federace a kdy začal být jednoznačně požadován přístup rovnosti, tedy jeden člověk – jeden hlas. Na tomto základě pak byly vypsané počátkem roku 1964 volby, ze kterých vzešla první výhradně černošská vláda, která později toho roku dne 24. 10. vyhlásila nezávislost. (Hulec & Olša, 2008, str. 229-230)

Také v Keni se během a po druhé světové válce zvyšovaly požadavky ze strany původního obyvatelstva pod vlivem válečných zkušeností a zvýšeného sebevědomí, nicméně ty se prakticky vůbec neselekávaly s pochopením ze strany autorit, které pokračovaly v dříve započaté politice. Po válce Kikujové založili organizaci Kenya African Union (KAU), která bezúspěšně bojovala za ústavní práva, pozemkovou reformu či zvýšení gramotnosti mírovými prostředky. Z těchto důvodů místní pozdvihli zbraně a započali boj, který dnes známe pod názvem Mau Mau a který v historii této oblasti jednoznačně vyniká, žádná jiná událost neměla takový dosah ani dopad. Přestože zdejší politický život a ostatní prostředky boje za národní osvobození byly na několik let de facto přerušeny tímto povstáním, tak se budeme věnovat nejen jemu, ale neopomineme ani ostatní akce, které přispívaly, a nakonec dopomohly k dokončení procesu převzetí vlády a správy vlastních věcí Afričany.

Počátek povstání se dá vysledovat do roku 1942 kdy příslušníci kmenů Kikuyu, Emba, Kamba a Meru složili tajnou přísahu boje za svobodu od britské nadvlády a odstartovali tím proces, který skončil až získáním nezávislosti na britské říši. V prvních letech tento odboj nebyl příliš viditelný, a i koloniálními úřady byl do značné míry podceňovaný, ba dokonce ignorovaný. Evropané nevěřili, že by Afričané byli schopni účinné organizace v sílu, která by mohla jejich zájmy ohrozit. Nejenže se v tomto mýlili natolik, že by ani největší pokrokaři tomu nebyli schopni

uvěřit, ale Afričané dokonce dodali značnou hybnost procesu, který ukončil celkovou nadvládu bělochů v zemi. (Elkins, 2005)

Mau Mau má řadu specifíků a je v určitých ohledech výjimečné. Jde vlastně o jediný konflikt v Africe, jenž se koloniální Británie rozhodla řešit velmi brutálně. Hlavně ale na rozdíl od většiny ostatních soudobých afrických antikoloniálních hnutí obsahoval aspekt nacionalismu, který vyvěral ze samotných lidových mas a elity mu ani zdaleka nedominovaly. Je potom příznačné, že prohra povstání umožnila elitám se, podobně jako jinde, pevně ujmout otěží a dovést boj až k získání nezávislosti. V počátcích se jednalo o povstání se širokou podporou, do které se zapojilo mnoho místních etnik. Jedním ze základních prvků hnutí byla dělnická třída, která se už před počátkem povstání dobře zorganizovala v odborech. Tito dělníci spolu s rolníky tvořili lidovou základnu, z níž vyrostl na základě oprávněné nespokojenosti s nerovností, které byli britskou mocí vystavováni, odpor, jenž rostl až vygradoval v ozbrojený boj širokých mas. Nicméně Mau Mau nebylo jen protikoloniální hnutí, ale i „válka“ mezi Kikují navzájem dle dělicí linie definované kolonialismem mezi těmi, kteří měli z kolonialismu prospěch a těmi, kteří nikoliv. Byla to tedy svým způsobem i občanská válka mezi Kikují navzájem. (Thompson, 2015, str. 73)

Geograficky se samotné povstání koncentrovalo primárně do oblasti centrální provincie, anglicky Central Province, v jejímž přibližném středu je hlavní město Nairobi a poté v oblasti Velké příkopové propadliny, Great Rift Valley. I když největší část aktivit a bojů probíhala na venkově a v lesích, tak existovala i silná podpora se širokou lidskou základnou v Nairobi, a to nejen ve formě odborových organizací, ale též mezi masami obyvatel, kteří se na odboji proti Britům třeba nepodíleli se zbraní v ruce, ale poskytovali pro úspěšný boj naprosto nezbytnou podporu ve formě informací, zásobování zbraněmi, jídlem a vším potřebným. Takovouto podporu samotným ozbrojeným bojovníkům poskytovali samozřejmě i obyvatelé venkova, kteří sympatizovali s povstáním. Hlavní část bojů proběhla během čtyř let od vyhlášení stavu nouze v roce 1952 do roku 1956, i když samotné boje mezi Mau Mau a koloniální armádou úplně neustaly až do získání keňské nezávislosti. Minimálně alespoň v počátku Britové předpokládali poměrně rychlé vítězství na základě své celkové organizační, vojenské, materiálové a technologické převahy. Postupně se, ale ukázalo, že dosáhnout ho nebude tak

snadné. Strategií boje na straně Mau Mau byla guerillová válka vedená primárně z lesů pod rouškou noci a zaměřující se na opory britské přítomnosti mezi černochoy, na tzv. loajalisty, aby podkopali domácí základnu, na které moc britských kolonialistů spoléhala. (Durrani, 2018, str. 142-144, 205, 258)

Oboustranná frustrace vedla k velké brutalitě, které se nevyhnula žádná ze stran. Britové opravdu masově zatýkali či přesídlovali každého, koho neprověřili, že je k Britům loajální. Nuceně přesídleno bylo přes milion obyvatel a do táborů internovány minimálně desítky tisíc lidí. Situace internovaných si příliš nezadala se stavem, v jakém byli Němci zadržováni Židé a ani se stavem v ruských gulazích. Nehygienické podmínky, bití, mučení, nucené práce, to vše bylo v těchto táborech na denním pořádku. Situace, v níž žili lidé, kteří byli nuceně přesídleni byla o něco lepší, ale i tak byli nuceni žít ve vesnicích za ostnatým drátem a pod neustálým dohledem. Nejlépe se měli loajalisté, kteří přestože se také stali objekty přesídlení, tak požívaly jejich vesnice různé výhody, např. ve formě lepšího přístupu k agrikulturním produktům. (Anderson D., 2005, část Carrots and Sticks 7. kapitoly) Povstání bylo poznamenáno několika opravdu hrůznými masakry, kterých se v tomto konfliktu dopouštěly obě strany. Postupně se Britům podařilo převzít iniciativu a povstání Mau Mau nakonec potlačit. Cenou za to jim byl mimo jiné názorový rozchod s místními bílými osadníky ohledně přístupu k Afričanům. V britské metropoli totiž uzrálo přesvědčení, že předešlá politika už není nadále možná. Zájmy osadníků byly obětovány vyšším ekonomickým a politickým zájmům Británie (Gibson, 1972, str. 3) a osud osadníků byl rozhodnut s tím. (Thompson, 2015, str. 106-107) Mau Mau nicméně pokřivilo celkový politický vývoj několikaletou exkluzí Kikujů ze vší politiky na území kolonie. (Thompson, 2015, str. 73-77)

Londýn po faktické porážce Mau Mau začal s politikou ústupků a konstitucionálních změn. Roku 1957 pak poprvé v koloniální historii území bylo umožněno Afričanům do legislativní rady přímo volit. Volební právo ale bylo značně omezené a týkalo se jen zhruba 3% populace, ze kterých se navíc registrovala jenom asi třetina. Afrických zástupců z počátku bylo v radě jen osm, z nichž sedm považovalo veškeré změny za dočasné, protože už požadovali pro svou zem plnou samostatnost. (Thompson, 2015, str. 104) Zajímavé nicméně je, že Británie ještě ani v roce 1959 nepředpokládala brzké předání moci. Mluvila o

potřebě připravit Afričany na samostatné vládnutí a mezitím zajistit jejich větší podíl na zastoupení a tudíž rozhodování. Toho chtěli docílit postupnými změnami ústavního uspořádání. Keňa díky tomu v poměrně krátkém období prostrídala několik ústav.

I když už v boji za národní osvobození po Mau Mau zaznívaly hlavně slovní zbraně, tak se velkým impulzem pro další urychlení předání moci stal další násilný čin. Dne 3. 3. 1959 proběhl masakr kikujských zajatců, kteří odmítli pracovat. Byli za to zmláceni tak, že jedenáct z nich zemřelo a dalších dvacet bylo zraněno. Veřejné mínění to naprosto odsoudilo. Britská vláda v návaznosti učinila rozhodnutí proces získání samostatnosti pro Keňu podstatně urychlit, mimo jiné totiž nechtěli vypadat, že potlačují africké aspirace. Povolily se celostátní aktivity, což vedlo ke vzniku stran Kenya African National Union (KANU) a Kenya African Democratic Union (KADU) dle kmenového klíče. KANU se opírala hlavně o bantuské kmeny, naproti tomu KADU se spoléhala hlavně na nebantuské. Jak z toho vidno národní hnutí bylo v Keni rozdělené po etnických liniích. Britové se rozhodli uspořádat o dalším vývoji konferenci, a tak do Londýna na tzv. Lancaster House Conference byli v roce 1960 pozváni i afričtí vůdci. V ní si Britové vytkli za hlavní cíl domluvit zahrnutí 60 000 bělochů do postkoloniálního uspořádání a přechod k vládě většiny.

Přestože se v Keni i dále sporadicky bojovalo, tak byl v této době už definitivně nastaven jednoznačný kurz směrem k samostatnosti. Hlavním nástrojem národněosvobozeneckého boje se tudíž místo guerillové války stalo vyjednávání. Proces přesunu moci měl být rychlý, i tak měl nicméně proběhnout v několika stádiích. Za tím účelem proběhly v roce 1961 volby, které podstatným způsobem rozšiřovaly africkou voličskou základnu. Po nich sestavila vládu strana KADU, jelikož KANU i pře své vítězství účast ve vládě bojkotovalo z důvodu uvěznění jejich vůdce Jomoa Kenyatty. Brity v této době hnál strach, aby vývoj událostí nenapodobil Alžírsko či Kongo. Hledala se taková cesta předání moci, aby neproběhla příliš rychle ani příliš pomalu. Navzdory tomu, že proces předání moci probíhal klidně, i tak byl ve stínu násilí, které stále hrozilo propuknout a nacionalisté se ani neobávali tuto hrozbu využívat jako argument. Obava z násilí posouvala proces dopředu. (Reid, 2012, část Debate and Debacle: „Constitutional“ Transfers of Power 16. kapitoly) Než v roce 1963 proběhly další volby, které už poprvé ctily princip rovnosti a z nichž opět vzešla vítězně KANU,

tak byla svolána druhá konference do Lancaster House, kde se dojednaly už za přítomnosti propuštěného Jomoa Kenyatty finální podmínky odchodu Britů. Po volbách v roce 1963 se Jomo Kenyatta stal premiérem a koncem roku dne 12. 12. 1963 byla vyhlášena nezávislost, díky čemuž proběhlo mírumilovné předání moci Britům nakloněné místní střední třídě. (Iliffe, 2007, str. 253-256)

Po skončení druhé světové války se napříč Afrikou nejen politické sebevědomí zdvihlo natolik, že výrazně vzrostlo množství aktivit i šire požadavků, které nyní už většinou zahrnovaly jasnou aspiraci na výrazné politické zapojení původního obyvatelstva, vládu většiny a postupně stále více rovnou na celkovou státní (národní) nezávislost. Než k tomu, ale došlo tak museli Afričané nejen za tyto výdobytky bojovat.

V Zambii byly organizovány stávky, bojkoty, zintenzivnily se apely ke koloniálním autoritám, byly vydávány rezoluce, vyjednávalo se za účelem zlepšení postavení Afričanů. Hlavně vznik federace způsobil, že se začaly objevovat násilné akce mající za cíl osvobodit Afričany, způsobil zánik rasistického státu a získat nezávislost. Násilí zde bylo spíše menší až střední intenzity, rozhodně nešlo o rozsáhlý a dalekosáhlý konflikt jako bylo povstání Mau Mau v Keni. Pověštinou šlo o akce nepokojů, násilných protestů, ale také útoků na různé symboly bílé nadvlády jako státní instituce např. školy, stanice represivních složek nebo také na infrastrukturu. Tyto útoky nabyly největší intenzity v roce 1959, kdy byla federace nakonec rozpuštěna, přičemž organizace, kolem nichž se v tomto období koncentrovala africká politika měly rozdílné pohledy na použití násilí. Mírové prostředky následně postupně opět převládly.

Nejtěžší boj za svá práva samozřejmě museli vybojovat obyvatelé Keni. Bílí kolonialisté s ohledem na všeobecně převládající názor, že je obyvatelstvo velmi zaostalé i ve srovnání s jinými africkými zeměmi předpokládali jen opravdu velmi pomalý politický vývoj směrem k emancipaci Afričanů. V zemi panoval útlak a nespravedlnosti, které vyvrcholily v povstání Mau Mau. Poměrně unikátně pro období po druhé světové válce se Velká Británie rozhodla téměř úplně postavit na stranu osadníků a potlačit emancipaci místních obyvatel s velkou brutalitou. Je mimo parametry této práce prozkoumat proč zrovna v tomto případě Británie podporovala zájmy místních bělochů s takovou silou, když jinde je sice také

podporovala ale ne za natolik vysokou cenu. Každopádně výsledek Mau Mau pro metropoli nebyl jednoznačný a úplně se násilím nepodařilo zpacifikovat bojující Afričany. Boje a pohružky násilím doutnaly až do vyhlášení nezávislosti.

V naprostém kontrastu se situací v Keni je vývoj v Botswaně. Probíhal naprosto bez násilí. Budování moderních státních institucí a orgánů se místní lidé od počátku účastnili, poněvadž zde nebyly doposavad budovány téměř vůbec. Na rozdíl od Zambie a Keni, kde byly vytvořeny pro účely Evropanů. Jelikož i začátek politické činnosti mimo aktivity náčelníků začal v Botswaně pozdě a bez předchozího působení různých sdružení, tak velmi rychle vznikaly rovnou politické strany. Po několika prvotních pokusech se v rámci jednotek let po začátku moderních politických aktivit ustavily dvě strany – BPP a BDP. Směrem k nezávislosti se postupovalo vyjednáváním a konsenzuálně s koloniální mocí.

V Botswaně tedy probíhal postup k nezávislosti klidně a nebyl poznamenán krveprolitím. Důvody, které to s největší pravděpodobností mělo, jsme rozebírali výše několikrát. Zdá se dokonce možné, že nebýt boje za národní osvobození, které už bylo jinde v Africe v plném proudu a velkou měrou vyvrcholilo tzv. Rokem Afriky, kdy získalo v roce 1960 nezávislost celkem osmnáct afrických zemí, tak by byl politický vývoj v Botswaně nadále velmi pomalý. Nicméně společné jmenovatele nalézt lze. Botswana a Zambie sdílely hrozbu pohlcení sousedním rasistickým režimem v tomto případě Jižní Afrikou. V případě Botswany naštěstí nebyla naplněna, byť tlak silného rasistického souseda se projevoval i do vnitřní politiky protektorátu výrazně, možná až dominantně, jak dokládá situace kolem svatby Seretse Khamy a Ruth Williams. Přesto ale postupovali všichni velmi umírněně.

Společným prvkem průběhu snah o získání nezávislosti u všech zkoumaných zemí je, že probíhaly zpočátku pokojně a bez násilí ze strany Afričanů. To se nedá vždy říct o reakcích koloniálních autorit, které např. v Keni i pokojné protesty mnohdy potlačovaly tvrdou rukou. Nicméně po ukončení hlavních bojů bylo naprosto jasné, že veřejné mínění stojí jednoznačně proti potlačování práv kolonializovaných národů a došlo centrálně k nastavení směru přípravy na nezávislost ve všech britských koloniích. Londýn byl prodchnut strachem z násilí a podobného vývoje jinde. Násilí a pohružka jím se stalo významným prvkem

v myslích obou stran kdekoli, kde se srážela koloniální autorita s místní. Sice se předpokládal různě rychlý postup předání moci v jednotlivých územích, ale nakonec proběhla vyhlášení nezávislosti ve všech britských afrických koloniích ještě před koncem 60. let.

Hlavní mantinely předání moci nakonec ve všech zemích mírově dohodly místní elity. Celkově se uvolňovala situace a mohly vznikat nové politické skupiny. V zásadě už Velká Británie postupovala podle ověřeného modelu postupného předání moci, odstupňovaného zapojování Afričanů do politického rozhodování o jejich domovině. Ve zkoumaných zemích během finálních stádií nabyly značně uniformních parametrů. Tímto byl dovršen proces kolonizování i svržení koloniálního jha za méně než 150 let. Jak jsme poukázali, tak v boji za vznik samostatného nezávislého státu byla použita široká sada nástrojů. Nástroje to byly hlavně mírové, které ani v době, kdy došlo k použití násilí nikdy plně neumlkly.

3.2. Složení obyvatelstva

Nejen z hlediska vědecké otázky této práce, ale i pro získání celkového kontextu je nutno se zastavit u základního demografického obrazu zkoumaných oblastí. Získaná data o rozložení složek obyvatelstva v jednotlivých zemích nám tvoří obraz, který jednoznačně ukazuje, že v rámci tehdejší Severní Rhodesie, Bečuánska i Keni byli obyvatelé evropského původu v naprosto drtivé menšině, a to jak v relativních, tak i absolutních číslech. Počty bělochů zůstaly nízké i přes to, že jejich množství v období kolonialismu po desetiletí stoupalo a evropské osidlování bylo minimálně na území dnešní Keni i významně podporováno. Kdybychom vycházeli jen z obecné informace o nárůstu evropského obyvatelstva na africkém kontinentě spolu s informacemi o silném politickém postavení Evropanů a mocném prosazování jejich zájmů, snadno bychom sklouzli k dojmu, že jejich počty musely být podstatným dílem větší než, co ukazuje realita. Naproti tomu, když se skutečně podíváme na data o rozložení a vývoji rasového složení obyvatelstva, tak nám ukazují významně odlišnou skutečnost. Vyobrazené tabulky nám zcela jasně na populačních datech ukazují, že ani v jedné ze zkoumaných zemí nepřesáhlo množství bělochů jednotky procent a v celkových počtech šlo maximálně o desítky tisíc lidí.

V případě Severní Rhodesie se v období od 20. do 60. let celková populace navýšila z hodnoty 983 835 na počet 3 545 200 obyvatel, přičemž množství Afričanů se zhruba ztrojnásobilo, zatímco počet obyvatel evropského původu se zvětšil dvacetkrát. Historicky zde z domorodých etnik žili hlavně Loziové, Bembové, Maraviové, Tongové a Ngoniové. (Klíma, 2012, str. 36, 203) Pro naše účely je nicméně nejpodstatnější poměr mezi Afričany a Evropany. Růst africké populace byl zhruba o 8 % ročně, u Evropanů v tomto období populace přibývala průměrně o 48 % každý rok. Stoupala tedy průměrně šestkrát rychleji než ta původní. Strmé zvyšování počtu bělochů působí až bombasticky, avšak je nutno nezapomínat, že probíhalo z velmi malého základu. Zároveň tato optika klame ještě jiným způsobem, neboť rychlost navýšování množství Evropanů postupně klesala mezi lety 1946 a 1963 až na, byť stále vysokých, 20 % za rok. Nárůst africké populace však ve stejném období zrychlil na skoro 12 % ročně. Z toho je zřejmé, že demografický rozmach Afričanů zrychloval, zatímco evropský měl opačnou tendenci. K přehledu o vývoji absolutního počtu obyvatel, stejně jako relativního poměru mezi jednotlivými rasami nám poslouží následující tabulka.

Tabulka č. 1: Populace Severní Rhodesie v letech 1921-1963

<i>rok</i>	<i>Afričané</i>		<i>Evropané</i>		<i>lidé multirasového původu (coloureds)</i>		<i>Asiaté</i>		<i>celkem</i>
1921	980 000	99,61 %	3 634	0,37 %	145	0,01 %	56	0,01 %	983 835
1931	1 372 235	98,96 %	13 846	1,00 %	425	0,03 %	176	0,01 %	1 386 682
1946	1 634 980	98,61 %	21 907	1,32 %	-	0,00 %	1 117	0,07 %	1 658 004
1963	3 460 000	97,60 %	74 000	2,09 %	2 300	0,06 %	8 900	0,25 %	3 545 200

Zdroje: Census of Population 1956: Federation of Rhodesia and Nyasaland; Final Report of the May/June 1963 Census

Z dostupných dat se dá bezpečně dovodit, že Afričané měli v oblasti dnešní Zambie vždy absolutní většinu obyvatel a ta během koloniálního období jistě nikdy neklesla pod 96% podíl. Naproti tomu počet lidí evropského původu se vždy pohyboval v nízkých jednotkách procent, v absolutních číslech šlo ve vrcholném období o desítky tisíc lidí, kteří obývali toto území společně s miliony Afričanů, jež zde žili od nepaměti

Počet obyvatel Bečuánska se v období mezi lety 1921 až 1966 zvýšil z hodnoty necelých 153 000 o cca 390 000. Populace původních obyvatel stoupla, podobně jako v Zambii, zhruba tříapůlnásobně. Populaci Botswany tvoří ponejvíce Tswanové a Šonové, široce je pak známo, že pouštní oblasti nejen Kalahari obývali a obývají Khoikhoiové a také Sanové. (Klíma, 2012, str. 33,36). Pro naše účely je opět nejdůležitější poměr mezi množstvím lidí afrického a evropského původu, jak je v čase zobrazuje tabulka níže. Počet Evropanů zde rostl pomaleji, i tak v měřeném úseku došlo k jeho více než dvojnásobnému zvětšení, nicméně celkové počty zůstaly velmi malé a na konci období šlo jen o necelé 4 000 lidí. Průměrně těmito složkám obyvatel stoupaly počty o 8, respektive 5 % ročně. Zajímavé je, že střední hodnoty jejich růstu mezi lety 1946 a 1966 se v Botswaně srovnaly na 3 %.

Tabulka č. 2: Populace Bečuánska v letech 1921-1964

<i>rok</i>	<i>Afričané</i>		<i>Evropané</i>		<i>lidé multirasového původu (coloureds)</i>		<i>Asiaté</i>		<i>ostatní</i>		<i>celkem</i>
1921	150 185	98,17 %	1 743	1,14 %	1 003	0,66 %	52	0,03 %	-	-	152 983
1936	260 064	97,86 %	1 899	0,71 %	3 727	1,40 %	66	0,02 %	-	-	265 756
1946	292 755	98,80 %	2 379	0,80 %	1 082	0,37 %	94	0,03 %	-	-	296 310
1964	535 275	98,56 %	3 921	0,72 %	3 489	0,64 %	382	0,07 %	38	0,01 %	543 105

Zdroje: Annual Report of the Colonies, Bechuanaland 1921-22; Annual Report of the Colonies, Bechuanaland 1936; A History of Census Taking in Botswana, 1904-2011; Republic of Botswana: a brief outline of its geographical setting, history, economy and policies.

Údaje v tabulce nám jasně ukazují, že populace na území dnešní Botswany byla nízká, což vzhledem k pouštnímu charakteru její krajiny nikterak nepřekvapuje. Ostatně až dodneška je jednou z nejméně hustě osídlených zemí na světě. Vidíme, že africké obyvatelstvo mělo v této oblasti vždy drtivou převahu a počet Evropanů nikdy nepřesáhl několik málo tisíc.

Keňa zaznamenala během let 1921 až 1962 průměrný celkový přírůstek obyvatel 7 % ročně, což se rovná i výši místního přírůstku afrického obyvatelstva. Mezi původní Afričany, kteří obývali toto území široce považované za zaostalé patří hlavně Kikujové, Luhjové, Luové, Kalendžinové, Kambové, Nandové a Masajové. (Klíma, 2012, str. 36) Evropané a Asiaté doplnili místní populaci v průběhu koloniálního období. V tabulce níže je zobrazen populační vývoj počtu příslušníků

jednotlivých ras na území, tak jak se je pokoušela zachytit koloniální mocnost na základě odhadů a později i na základě provedených sčítání celé populace v letech 1948 a 1962. Evropská populace se během celého zobrazeného období zvětšovala průměrně o 14 %, tedy dvojnásobně rychle než africká. Mohlo by to podobně jako u Zambie svádět k nesprávným závěrům o možném získání významně většího podílu na složení obyvatelstva. Tento obrázek se i zde poněkud vytrácí, když spočítáme střední hodnotu ročního navýšení mezi posledními měřeními, tak zjistíme, že růst počtu Afričanů se zvýšil na 11 %, zatímco Evropanů zůstal téměř totožný, tj. ve výši 13 % ročně. V nejlepším případě by zůstával poměr mezi Afričany a Evropany víceméně stejný, což by rozhodně demokraticky nezakládalo právo bělochům diktovat životní podmínky většině populace. Podíl evropské složky obyvatelstva v Keni dosáhl v nejlepším případě pouze dvou třetin jednoho procenta celkové populace.

Tabulka č. 3: Populace Keni v letech 1921-1962

<i>rok</i>	<i>Afričané</i>		<i>Evropané</i>		<i>Asiaté</i>		<i>ostatní</i>		<i>celkem</i>
1921	2 848 788	96,78 %	9 792	0,33 %	84 888	2,88 %	-	0,00 %	2 943 468
1933	3 017 117	97,60 %	17 620	0,57 %	56 506	1,83 %	-	0,00 %	3 091 243
1948	5 252 753	97,14 %	29 666	0,55 %	121 861	2,25 %	3 325	0,06 %	5 407 605
1962	8 365 942	96,87 %	55 759	0,65 %	210 661	2,44 %	3 901	0,05 %	8 636 263

Zdroje: Annual Report of the Colonies, Kenya 1921; Annual Report of the Colonies, Kenya 1925; Annual Report of the Colonies, Kenya 1933; Annual Report of the Colonies, Kenya 1956; The Ethnic Geography of Kenya on the Eve of Independence: The 1962 Census

Z populačních dat, i když jsou mnohdy postavena na odhadech je zřejmé, že podíl Evropanů v populaci Keni byl maximálně ve vyšších desetinách procenta, absolutně šlo o desítky tisíc lidí, a tak v poměru k celkové populaci měla vždy zanedbatelný podíl.

Je očividné, že rychlost celkové populační expanze byla napříč zkoumanými zeměmi podobná (7-8 %) a kvůli naprosté dominanci počtu obyvatel afrického původu růst celkový velmi blízce odpovídá tempu zvětšování množství afrického obyvatelstva ve všech námi zkoumaných zemích, u Keni se vzhledem k její největší populaci kryjí tyto hodnoty nejvíce. V případě Zambie celkový počet obyvatelstva stoupl více než trojnásobně, podobně u Botswany došlo k téměř stejnému, byť

o něco menšímu navýšení, který na konci zkoumaného období dosáhl hodnoty o něco více než tříapůlnásobku než na jejím začátku. V případě Keni je celkový nárůst populace „jen“ téměř trojnásobný, na druhou stranu populační základ byl u této země největší, což pravděpodobně vysvětluje poněkud menší rychlost demografického rozpínání. Demografické trajektorie v případě africké populace u Zambie i Keni jednoznačně zrychlují, u Botswany dochází ke konci období spíše ke zpomalování.

Podíl Evropanů měl napříč těmito zeměmi poněkud divergentnější trajektorii. Celkově nejstrmější růst byl zaznamenán na území dnešní Zambie, nejmenší navýšení evropské populace proběhlo v Botswaně. To lze velmi pravděpodobně dát do souvislosti s rozdílným ekonomickým vývojem v těchto teritoriích, kde obzvláště v oblasti zambijského Copperbeltu nastal významný rozvoj průmyslu, primárně důlního, zatímco ekonomický rozvoj Botswany byl nicotný. Zvětšování evropské složky v Keni se nacházelo mezi těmito dvěma hodnotami, pravděpodobně v Keni hnané hospodářským rozmachem zemědělské produkce na bělošských farmách. Stojí za to podotknout, že na konci koloniálního období dosáhl v absolutních číslech hodnot v Zambii konkrétně 74 000 a v Keni přes 55 000 obyvatel, naproti tomu v Botswaně jen necelých 4 000. To se odráží i v rozdílné dynamice, která byla v Zambii největší a byla větší než rychlost zvětšování počtu Afričanů. V Botswaně naopak navyšování evropské populace nikdy nepřesáhlo tempo afrického růstu. V Keni tato dynamika zůstala níže než úroveň růstu v Zambii, na druhou stranu u ní téměř nezaznamenáváme zpomalování ani ke konci sledovaného období.

Není tématem této práce zabývat se podrobně příčinami této divergence, je nicméně na místě podotknout, že za ní kromě výše zmiňovaných ekonomických důvodů stojí pravděpodobně také rozdílná atraktivita podnebí, které zároveň významně ovlivňovalo i hospodářské možnosti, těchto zemí. Přece jen pouštní prostředí Botswany bez incentív ekonomického rázu mělo pro Evropany s velkou pravděpodobností menší přitažlivost než území Copperbeltu v Zambii zbavené malárie nebo oblasti Keňské vysočiny.

Při našem hledání kauzality mezi demografií jednotlivých společností a průběhem národněosvobozenického boje se objevuje vzorec tempa růstu, který se

samozejmě odráží i v prostých absolutních hodnotách populace. Evropská i africká populační dynamika se nutně musela projevovat tlakem na společné zdroje a jeví se tudíž možným původcem rozdílného průběhu a použitých prostředků, ať už násilných či mírových, boje za národní osvobození mezi zeměmi zkoumanými v této práci.

3.3. Východiska rozdílů a společných rysů rasového rozložení a průběhu národněosvobozeneckého boje v Zambii, Botswaně a Keni

Z výše uvedeného rozboru prostředků národněosvobozeneckého boje je zřejmé, že mírové prostředky poskytují podstatně větší množství nástrojů než prostředky násilné, které jsou z principu jednorozměrné a dá se pracovat maximálně s jejich intenzitou. Pokojné aktivity mohou poskytnout široké pole pro nuancovaná řešení, se kterými lze dále za pokračujícího využívání těchto prostředků pracovat a posouvat se postupně blíže k požadovaným cílům. Na druhou stranu právě velká intenzita násilí je lákavá, protože může poskytnout prostor pro další politický posun v situacích, kdy se mírové prostředky už vyčerpaly. Ve všech zemích, kterými se zabývá tato práce, byly používány ve výrazné míře prostředky mírové, přičemž v Botswaně výlučně. V případě Zambie docházelo k jisté míře násilí, která ale zdaleka nedosáhla intenzity násilností v Keni.

Ve všech teritoriích byla od počátku přítomna snaha vzdorovat ovládnutí, které nakonec sice stejně proběhlo, ale za různých podmínek na základě příznivosti řady okolností. V tomto ohledu vystupuje z řady Botswana, která se stala protektorátem do značné míry na vlastní žádost. Realitou sice je, že kdyby např. byly místní diamanty objevené už v 19. století, tak by botswanský příběh asi vypadal výrazně jinak. Faktem nicméně je, že díky této náhodě a dalším okolnostem byla Botswana ušetřena do značné míry zájmu, a tudíž i přítomnosti Evropanů. Zambie i Keňa byly ovládnuty proti své vůli a výrazně proti zájmu svých obyvatel. Tato rozdílnost historických zkušeností je jistě velmi podstatným hybatelem dějů nejen v rámci národněosvobozeneckého boje a dalo by se argumentovat, že množství Evropanů na území je jen průvodním symptomem tohoto základního rozdílu. Stojí za zamyšlení, zda by v případě existence hospodářských zájmů, které provázely koloniální přítomnost v Zambii a Keni, a současné absence použití násilí

v boji za osvobození těchto zemí vedly události ke stejnému výsledku, jako pozorujeme. Ve všech zkoumaných zemích dříve či později převzaly otěže místní elity a dosáhly úspěšného vyhlášení nezávislosti mírovým jednáním. Konec procesu byl tedy všude téměř totožný – elity se dohodly s koloniálním centrem a převzaly moc s předpokladem, že pokračující hospodářské zájmy budou chráněny. Naskytá se otázka, zda bylo možno skrze elity dosáhnout dohody i bez použití násilí.

Přikláníme se na základě všech sesbíraných podkladů k tomu, že násilí hrálo roli významného urychlovače boje o nezávislost. Ne vždy však nutně muselo jít o násilí ze strany Afričanů, dokonce bychom si dovolili tvrdit, že mnohem více takto působilo násilí ze strany bělochů, protože v období po druhé světové válce, po zkušenostech s jejími rasistickými zvěrstvy, vyvolávalo použití násilí v koloniích na Západě široký odpor a znechucení širokých vrstev obyvatelstva, na jejichž podpoře záviseli politici určující směřování kolonií.

Z demografického pohledu se jeví jasná korelace mezi množstvím Evropanů usazených na území a využití násilí v cestě za získáním nezávislosti. V Keni jich žilo před získáním nezávislosti 55 000 a v Zambii 74 000 a v obou zemích docházelo v procesu osvobozování k násilnostem. V Botswaně naopak žilo jen necelých 4 000 Evropanů a k násilnostem hodným zřetele nedocházelo. V absolutních hodnotách je vidět obrovský rozdíl mezi Botswanou na jedné straně a Zambií a Keňou na druhé. Podíváme-li se však na rozložení poměrně dle velikosti celkové populace v závěru koloniálního období žádná zřetelná korelace nám rozhodně nevyvstane. Dokonce se nám v tomto srovnání ocitnou blízko sebe Botswana se zastoupením Evropanů na úrovni 0,72 % a Keňa s úrovní 0,65 %, tedy země, které v míře použitého násilí tvoří dvě krajnosti. V poměrném porovnání bude největší podíl Evropanů v Zambii, kde na konci období kolonialismu tvořil 2,09 %. V části, v níž jsme srovnávali celková data se vynořil zajímavý vzorec v jednotlivých rychlostech populačního rozmachu. Do popředí se dostává na první pohled Zambie, ale při bližším pohledu tato dynamika v závěru koloniálního období začíná výrazně zpomalovat. Naproti tomu v Keni zůstala až do vyhlášení nezávislosti rychlost růstu evropské populace stabilní. Botswana dle tohoto měřítka měla místní populaci vždy minimálně stejně dynamickou jako ta evropská.

Samotný poměr zastoupení v populaci rozhodně nepodporuje myšlenku, že vede k násilí během boje za národní osvobození. Blízké hodnoty u Keni a Botswany toto víceméně vylučují. Absolutní počty by v tomto mohly hrát roli, nám se nicméně jeví, že dynamika růstu v tomto byla významnější. Korelace mezi rozdíly v rychlosti růstu africké populace vůči evropské jsou konzistentní s mírou používaného násilí během boje za národní osvobození napříč námi studovanými zeměmi. Získané poznatky však nehodnotíme z důvodu malého vzorku tří zemí dostatečně přesvědčivé, abychom jim mohli jednoznačně přisoudit příčinnou souvislost. Stále existuje alternativní vysvětlení, že samotná demografická fakta jsou do velké míry jen projevem koloniálních hospodářských zájmů a primárním faktorem, za kterým je nutno hledat příčinu vzniku a použití násilí v osvobozovacím boji je postoj koloniální mocnosti a jejího zvažování, jak tvrdě bude tyto svoje (nebo svých spojenců) hospodářské zájmy prosazovat.

Závěr

Existuje poměrně velká řada prací zabývajících se samotným průběhem boje o nezávislost v různých zemích. Tomuto tématu se také nevyhne žádná historická monografie zabývající se dotčenými zeměmi či jejich oblastmi. Celá řada autorů se věnuje klíčovým osobnostem, pro které se národněosvobozenecký boj v různých oblastech napříč kontinenty stal životním dílem. Není také nouze o publikace, které se věnují formování států a jejich institucí či právním základům, na nichž tyto útvary stojí. Zároveň se lze vracet v afrických případech i k pramenům jako jsou zápisy z jednání, přijatá usnesení, novinové články, očitá svědectví a mnoho dalších. Dá se tedy konstatovat, že o samotném průběhu námi zkoumaného procesu národněosvobozeneckého boje je možno získat dostatečné množství dat z velkého množství zdrojů. Komplikovanější je pak navigace nepřesnými daty o počtech obyvatel na území Afriky, kde se první censy, které by se kvalifikovaly jako hodné toho označení, prováděly až v pokročilých fázích koloniálního období, ne-li přímo na jeho konci. Nicméně i této oblasti se už věnovala řada autorů a je možno s jejich pomocí získat data, která jsou věrohodná.

Po vlastním vymezení relevantních pojmů a jejich zasazení do kontextu našeho teoretického pohledu jsme ho rozpracovali do podoby aplikovatelné pro další zpracování tématu, vyhodnocení našich hypotéz a odpovědi na výzkumnou otázku. Konkrétně jsme spojili pojem národ s obyvateli jednotlivých koloniálních celků a definovali národněosvobozenecký boj samotný jako vznik samostatného státu na základě rezoluce OSN, abychom následně mohli určit, která kritéria budou pro další postup relevantní. Vyhodnotili jsme, že nejpodstatnějším pro nás bude se zabývat primárně organizovanými skupinami, které v rámci Zambie, Botswany a Keni různými způsoby přispívaly k rozvoji sebevědomí místních obyvatel, národního uvědomění, zlepšování životních podmínek a následně hlavně k politickému boji za samotnou nezávislost s tím, že primární optikou jsou jednotlivé aktivity či prostředky, které za tímto cílem užívaly, a jejich míra násilnosti.

Prozkoumáním prvních fází koloniálního období jsme našli obrázek sbíhavého vývoje, který sice probíhal různě rychle, ale vytvářel v jednotlivých zemích podobné podmínky správní, politické, ekonomické či jen obecně lidské a

tím předpoklady pro postupné šíření nacionalismu, a nakonec i úspěšného vzniku samostatného státu na jeho principu. Shledali jsme tyto externí vlivy v tomto období pro vývoj všech zkoumaných zemí dominantními. Všechny země započaly průběh své snahy podobně a ve svých počátcích se z africké strany vyznačoval pokojným postupem a absencí násilí. Bohužel reakce koloniálních autorit však nebyly ve všech zemích vždy mírové a obzvláště v Keni docházelo k tvrdým zásahům. Při snahách o vznik samostatného nezávislého státu využili aktéři širokou škálu nástrojů, především mírových, které i v době, kdy došlo k použití násilí, nikdy úplně neustaly a případ Botswany ukazuje uskutečnění celého procesu bez krve. Pravdou však také je, že násilí v Zambii bylo používáno, byť menšího rozsahu i intenzity než v Keni. Právě v návaznosti na použití násilí vůči Afričanům došlo k velké změně veřejného mínění ve Velké Británii, která otočila koloniální politiku o 180° a nastavil se kurz směrem k postupné nezávislosti všech kolonií. Nakonec ještě před koncem 60. let došlo k získání samostatnosti nejen ve zkoumaných zemích, ale ve všech britských koloniích v Africe. Je nesporné, že Londýn se velmi obával násilí a hrozba, že by se opakovalo Mau Mau proces významně urychlovalo. Výsledkem tudíž bylo, že předání moci nakonec proběhlo napříč zeměmi obdobně a hlavně mírově na základě parametrů, které spolu vyjednali britští politici, diplomaté a úředníci na straně jedné a na africké straně elity, kterým se povedlo nejlépe využít nástroje moderních organizací a idejí nacionalismu.

Při zpracovávání tématu vyšlo také zřetelně najevo, že existuje poměrně málo publikací věnujících se samotným prostředkům, které byly používány v rámci boje za nezávislost a ty které existují se povětšinou věnují primárně vlastním bojovým organizacím a jen podružně popisují samotnou jejich činnost a nástroje, které při tom používají. V začátku psaní této práce bylo v plánu sebrat informace o těchto nástrojích v rámci předpokládané existující klasifikace vystavěné na základě různých kritérií. Klasifikace měla posloužit k vyhodnocení míry používání násilí. V průběhu rešerše vyšlo najevo, že takováto klasifikace nejspíše neexistuje, a tak je jedna z kapitol této práce hrubým pokusem ji pro naše účely vytvořit. Opravdu zevrubná klasifikace, zde nicméně nebyla možná, jelikož by vytvoření seznamu a poté roztrídění nástrojů a forem národně osvobozenického boje ze všech možných klasifikačních hledisek vystačilo na další samostatnou práci. Toto víceméně náhodné zjištění nakonec může být zajímavým původně nezamýšleným výstupem

nad rámec našeho zkoumání otázky vlivu počtu obyvatel evropského původu na násilný průběh národněosvobozeneckého boje.

V rámci naší analýzy jsme rozhodně neshledali nezpochybnitelnou existenci kauzality mezi absolutním počtem bílých obyvatel či velikostí poměrného zastoupení obyvatel evropského původu v rámci celkové populace. Prostá existence menšiny nevede automaticky k násilí. Příklad Botswany, kde byla navíc bílá menšina k většinovému obyvatelstvu ve stejném poměru jako v Keni, nám ukazuje, že relativně stejně silná skupina bělochů sama o sobě nezpůsobí násilné projevy národněosvobozeneckého boje, zřejmě je zapotřebí jiný faktor. Ukázala se zajímavá zjištění při zkoumání dynamiky růstu jednotlivých složek obyvatelstva. U Botswany byla rychlost zvětšování bělošské populace malá a ke konci období ještě zpomalovala, u Zambie byla velká, ale zpomalovala. U Keni rychlost, se kterou stoupal počet bělochů zůstával víceméně stabilní. Zde je jasně vidět korelace s mírou použitého násilí. Možným vysvětlením této korelace může být politické chování bělochů zakotvené v dobovém rasismu, které se projevovalo tím silněji, čím více byly hospodářské zájmy bílé menšiny v rozporu se zájmy původních Afričanů. Kloníme se spíše k tomuto vysvětlení. Jeví se nám, že vztah mezi dynamikou růstu evropské populace je spíše projevem politiky bělochů, která samotná je příčinou násilí, než že by sama tato dynamika byla opravdovou příčinou. Toto nicméně není možné jednoznačně posoudit a byl by zapotřebí další výzkum, který by umožnil tuto proměnnou vyřadit.

Úplným závěrem stojí za to doplnit, že zjištěním o neexistenci klasifikace nástrojů boje za národní osvobození se otevírá prostor pro zkoumání oblasti, které byla zatím věnována jen malá pozornost. Tento analyticko-klasifikační směr poskytuje možnosti hledat kvantifikovatelná vodítka k hlubšímu pochopení procesů, které provázely národněosvobozenecký boj v obecné rovině stejně jako studovat konkrétní otázky jako je např. ta naše.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Revised Edition*. London, New York: Verso. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- Anderson, D. (2005). *Histories of the Hanged: The Dirty War in Kenya and the End of Empire*. Londýn: Weidenfeld & Nicolson. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- CIA. (2015). *The CIA World Factbook 2016*. New York: Skyhorse Publishing, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- Charumbira, MG, Majelantle, AN, Dwivedi, VK and Manatsha, BT. (2011). A History of Census Taking in Botswana, 1904-2011. *Botswana Notes and Records, Volume 46*, 13-25. <https://journals.ub.bw/index.php/bnr/article/view/485/227>
- Červenka, Z. 1970. REPUBLIC OF BOTSWANA: A brief outline of its geographical setting, history, economy and policies. Uppsala: The Scandinavian Institute of African Studies
- du Toit, P. (1995). *State Building and Democracy in Southern Africa: Botswana, Zimbabwe and South Africa*. Washington: United States Institute of Peace Press.
- Durrani, S. (2018). *Kenya's War of Independence: Mau Mau and Its Legacy of Resistance to Colonialism and Imperialism, 1948-1990*. Nairobi: Vita Books.
- Elkins, C. (2005). *Britain's Gulag: The Brutal End of Empire in Kenya*. Londýn: Jonathan Cape.
- Fiala, V. (2017). *Zambijské politické stranictví a institucionalizace zambijských politických stran*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense.
- Galeano, E. (1997). *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of a Continent*. New York: Monthly Review Press. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- Gibson, R. (1972). *African Liberation Movements: Contemporary Struggles Against White Minority Rule*. London: Oxford University Press.
- Hrbek, I. (1966). *Dějiny Afriky, Svazek II*. Praha: Svoboda.

- Hulec, O., & Olša, J. j. (2008). *Dějiny Zimbabwe, Zambie a Malawi*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Ilfie, J. (2007). *Africans: The History of a Continent*. Cambridge, New York. Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- Jacobs, F. (25. 06. 2021). *Why Africa's newest super-bridge is in the continent's weirdest border zone*. Big Think. <https://bigthink.com/strange-maps/kazungula-bridge/>
- Johnson, P. (2008). *Dějiny 20. století*. Praha: Rozmluvy.
- Kissinger, H. (1999). *Umění diplomacie*. Praha: PROSTOR.
- Klíma, J. (2005). *Pod německou vlajkou: Příběh jedné koloniální říše*. Praha: Libri.
- Klíma, J. (2012). *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Loomba, A. (2015). *Colonialism/Postcolonialism. 3rd Edition*. London, New York: Routledge.
- McKenna, A. (2011). *The History of Southern Africa*. New York: Britannica Educational Publishing.
- Morgan, William T. W. The Ethnic Geography of Kenya on the Eve of Independence: The 1962 Census. *Erdkunde*, Band 54/2000, 76-87, <https://www.jstor.org/stable/25647252>
- Morton, B. a. (2018). *Historical Dictionary of Botswana, fifth edition*. Lanham, Boulder, New York, London: ROWMAN & LITTLEFIELD. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- Nengwekhulu, R. (1979). Some Findings on the Origins of Political Parties in Botswana. *Pula: Botswana Journal of African Studies*, 47-76.
- Parsons, Q. N. (1985). The Evolution of Modern Botswana: Historical Revisions. V L. A. Picard (ed.), *The Evolution of Modern Botswana* (stránky 26-39). London: Rex Collings.
- Picard, L. A. (1985). From Bechuanaland to Botswana: An Overview. V L. A. Picard (ed.), *The Evolution of Modern Botswana* (stránky 3-25). London: Rex Collings.
- Piknerová, L. (2009). *Botswana*. Praha: Libri.
- Poláček, J. (1980). *Národně osvobozené hnutí v tropické Africe v boji za nezávislost po druhé světové válce*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- Ramsay, J. (1998). The Emergence of Nationalist Political Parties in Botswana. V W. A. Edge (ed.), *Botswana Politics and Society* (str. Chapter 8). Pretoria: J.L. van Schaik. publikace v el. formátu, nestránkováno
- Reid, R. J. (2012). *A History of Modern Africa: 1800 to the present, 2nd ed.* Chichester: Wiley-Blackwell. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- Roberts, A. (1976). *A History of Zambia*. London, Nairobi, Lusaka: Heinemann Educational Books Ltd.
- Robinson, J. A. (2006). State Formation and Governance in Botswana. *JOURNAL OF AFRICAN ECONOMIES, VOLUME 15, AERC SUPPLEMENT 1*, 100-140.
- Smulewicz-Zucker, G. R. (2017). *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources*. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno
- Thompson, G. (2015). *African Democracy: Its Origins and Development in Uganda, Kenya and Tanzania*. Kampala: Fountain Publishers.

Prameny

- Busia, K. A. (2017). The Challenge of Nationalism. V G. R. Smulewicz-Zucker (ed.), *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources*. (22. kapitola). Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno (Původní dílo /kniha The Challenge of Africa/ je z roku 1962)
- Cabral, A. (2017). The Weapon of Theory. V G. R. Smulewicz-Zucker (ed.), *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources*. (34. kapitola). Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno (Původní dílo /řeč na First Solidarity Conference of the Peoples of Africa, Asia and Latin America 6. 1. 1966/ je z roku 1966)
- Central Statistical Office, Salisbury. (1960). *Census of Population 1956: Federation of Rhodesia and Nyasaland*.
https://books.google.cz/books?id=ggksAQAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

- Central Statistical Office of Zambia. (nedatováno). *Final Report of the May/June 1963 Census of Africans in Zambia*. <https://www.zamstats.gov.zm/publications/>
- Colonial Office. (1922). *Annual Report of the Colonies. Bechuanaland 1921-22*. https://libsysdigi.library.illinois.edu/ilharvest/Africana/Books2011-05/466540/466540_1921_1922/466540_1921_1922_opt.pdf
- Colonial Office. (1923). *Annual Report of the Colonies. Kenya 1921*. https://libsysdigi.library.illinois.edu/ilharvest/Africana/Books2011-05/5530244/5530244_1921/5530244_1921_opt.pdf
- Colonial Office. (1926). *Annual Report of the Colonies. Kenya 1925*. https://libsysdigi.library.illinois.edu/ilharvest/Africana/Books2011-05/5530244/5530244_1925/5530244_1925_opt.pdf
- Colonial Office. (1934). *Annual Report of the Colonies. Kenya 1933*. https://libsysdigi.library.illinois.edu/ilharvest/Africana/Books2011-05/469188/469188_1933/469188_1933_opt.pdf
- Colonial Office. (1937). *Annual Report of the Colonies. Bechuanaland 1936*. https://libsysdigi.library.illinois.edu/ilharvest/Africana/Books2011-05/466540/466540_1936/466540_1936_opt.pdf
- Colonial Office. (1957). *Annual Report of the Colonies. Kenya 1956*. <https://wellcomecollection.org/works/xaxkfkpp/items>
- Houphouët-Boigny, F. (2017). France and French Union. V G. R. Smulewicz-Zucker (ed.), *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources*. (12. kapitola). Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno (Původní dílo /řeč na Fourth Committee of the United Nations General Assembly uskutečněném mezi 7. 1. 1957/ je z roku 1957)
- OSN Valné shromáždění. (1961). *DECLARATION ON THE GRANTING OF INDEPENDENCE TO COLONIAL COUNTRIES AND PEOPLES*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/88/pdf/NR015288.pdf?OpenElement>
- Násir, G. (2017). The Philosophy of the Revolution. V G. R. Smulewicz-Zucker (ed.), *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources*. (17. kapitola).

Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno (Původní dílo /kniha *The Philosophy of the Revolution*/ je z roku 1959)

Toivo y Toivo, A. (2017). Freedom for Namibia. V G. R. Smulewicz-Zucker (ed.), *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources*. (35. kapitola). Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. publikace ve formátu epub, nestránkováno (Původní dílo /soudní obhajoba/ je z roku 1968)

Touré, S. (2017). The Political Leader Considered as the Representative of a Culture. V G. Smulewicz-Zucker (ed.), *The Political Thought of African Independence: An Anthology of Sources* (16. kapitola). Indianapolis: Hackett Publishing Company. publikace ve formátu epub, nestránkováno (Původní dílo /řeč na Second Congress of Negro Writers and Artists uskutečněném mezi 26. 3. – 1. 4. 1959/ je z roku 1959)